

Orpana

2/2018

Näsilinna

Näsilinna on uusbarokkinen palatsi Tampereen Näsikalliolla. Sen rakennutti 1890-luvulla kodikseen Peter von Nottbeck, joka oli Finlaysonin pietarilaislähtöisen patruunan Wilhelm von Nottbeckin poika.

Vuonna 1898 valmistuneen palatsin alkuperäinen nimi oli Milavida. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Karl August Wrede.

Sisällissota

Sisällissodan sytyttyä tammikuussa 1918 Tampere jäi punaisten haltuun. Punaisten perustivat Näsilinnaan tukikohdan.

Tampereen valtauksessa Näsilinna jäi keskelle taisteluita ja rakennus kärsi suuria vahinkoja: taaloon osui yli 4 000 ammusta tai sirpaletta ja lähes kaikki ikkunat, ovet ja kaakeliuunit rikkoutuivat.

Museo Milavida

Palatsissa toimi pitkään Hämeen Museo. Rakennus on kokonaisuudessaan peruskorjattu 2010-luvulla. Nyt siinä toimii Museo Milavida.

Museo Milavidan näyttelyt:
Nottbeckit - Suomen kosmopoliitit
Suomen kuningas-näyttely 28.10.2018 asti
katso <http://museomilavida.fi/>

Tampereen seudun sukututkimusseura

Hallitus (*) ja toimihenkilöt

Puheenjohtaja	Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Varapuheenjohtaja ja ohjelma-asiat	Tiina Miettinen*, tiina.miettinen@tamsuku.fi
Sihteeri	Sara Lundén*, p. 050 561 4920, sara.lunden@tamsuku.fi
Talousvastaava	Marja-Leena Viilo*, marja-leena.viilo@tamsuku.fi Marja-Terttu Koskinen*, marja-terttu.koskinen@tamsuku.fi
Webmaster ja jäsenasiat	Heikki Nurmi*, p. 044 016 0652, heikki.nurmi@tamsuku.fi
Retket	Tuija Soini, p. 050 534 3882, tuija.soini@tamsuku.fi
Postitustehtävät	Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Kirjastonhoitaja	Marja-Leena Kuusi, katso tiedote kirjastosta: www.tamsuku.fi
Julkaisujen ja muun materiaalin tilaukset	Jorma Lappalainen*, p. 040 555 0676, jorma.lappalainen@tamsuku.fi
Seuran postiosoite	Tampereen seudun sukututkimusseura ry Mustoontie 174, 36120 Suinula
Seuran sähköpostiosoitteet	Hallituksen jäsenten ja toimihenkilöiden sähköpostiosoitteet ovat muotoa etunimi.sukunimi@tamsuku.fi
Seuran www-osoite	www.tamsuku.fi
Seuran tiliyhteys	FI03 1146 3007 2090 98
Orpana	Jäsenlehti
Toimittaja	Markku Uusitalo*, p. 050 310 9970, markku.uusitalo@tamsuku.fi
Taitto	Markku Uusitalo*, p. 050 310 9970, markku.uusitalo@tamsuku.fi
Painatus	Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä
Número	2/2018, julkaisupäivä 1.9.2018, nro 88 vuodesta 1979
ISSN	0359-128X
Etusivu	Markku Uusitalo, Vapriikin kuva-arkisto ja Museomilavida Saana Säilynoja
Takasivu	-
Ilmestyminen	Kaksi numeroa vuodessa. Tammikuussa 2019 ilmestyvään lehteen tarkoitettu aineisto pitää olla toimituksessa marraskuussa 2018.
Vastuu sisällöstä	Orpanan kirjoittajat vastaavat tekstiensä sisällöstä ja kuvien käyttöluvista.

Puheenjohtaja

Sovintoa ja yhteiskunnallista eheytymistä tavoitellaan

Nyt kun on kulunut sata vuotta sisällissodasta, joka jätti syvät arvet suomalaiseen yhteiskuntaan, on aika muistaa tapahtunutta sovinnon hengessä. – Sisällissodan jälkeen tapahtunut yhteiskunnallinen eheytyminen on mahdollistanut Suomen nousun yhdeksi maailman kehittyneimmistä valtioista. Se on perintö, joka velvoittaa meitä tänäkin päivänä, eduskuntapuolueiden puheenjohtajat sanoivat puheenvuorossaan tammi-kuussa.

Jo jonkin aikaa sovinnon henkeä on tavoiteltu eri paikkakunnilla yhteisten muistomerkkien avulla. Hyvä esimerkki on Jämsä, jossa paljastettiin Rauhan ja sovinnon muistomerkki 27.5.2000. Muistomerkkin on suunnitellut kuvanveistäjä Heikki Häiväoja. Kaksisainen muistomerkki on Jämsän ja Jämsänkosken kaupunkien, seurakuntien ja suurimpien poliittisten puolueitten yhteistyöhanke. Muistomerkkin on tarkoitus toimia kansan kahtiajakautumisen poistamiseksi ja estämiseksi sekä rauhan ja sovinnon merkiksi uudelle vuosituhannele siirryttäessä.

Myös Savitaipaleelle Etelä-Savoon on pystytetty kirkonmäen kupeeseen muistomerkki v. 1918 vapaus sodan yhteisen sovinnon tunnuksiksi 11.10.2014. Muistomerkissä on teksti: ”Savitaipale 1918. Soikoot sanat sovinnon tiellä taiston tauonneen.” Graniittipaasi on 3,35 m korkea ja painaa lähes 7000 kiloa. Yhteinen muistomerkki löytyy myös Satakunnan Lavialta. Lavia-seura pystytti vuonna 1998 Lavian Niemenkylään Sampakosken taistelun - 22.2.1918 – muistomerkkin. Kivi on peräisin Sampakosken talon kohdalta Sampasjoen rannasta. Muistomerkki on yhteinen: sekä punaisten että valkoisten.

Kiveen kiinnitetty metallireliefi symboloi kansan kahtiajakautumista. Teoksen on suunnitellut Pertti Mäkinen.

Joillakin paikkakunnilla, mm. Kotkassa ja Ristiinassa, yhteistä muistomerkkiä vasta suunnitellaan. Ristiinan kirkkomaalle halutaan pystyttää yhteinen muistomerkki Suomen vuoden 1918 sodan uhreille. Hankkeen alullepanija kertoo ajatuksen taustalla olevan halu muistaa kaikkia uhreja, erottelematta ja luokittelematta. Hän sanoo, että vuoden 1918 sodan eri puolilla oli osin hyvin samankaltaisia ihmisiä. Siellä oli työmiehiä molemmilla puolilla, on valkoisten puolella kaatunut renki ja punaisten puolella kaatunut renki. Rengeiltä ei ole välttämättä kysytty, kumman puolelle haluat tulla. Uhriksi saattoi joutua sattumanvaraiseksi. Ristiina pitää näin kuitenkin säilyä verrattain vähällä vuoden 1918 tapahtumista. Kotkassa ehdotus yhteisestä muistomerkistä herätti aluksi kiistaa. Esitettiin perinteistä muisteluvaata, johon olisi laitettu sodassa menehtyneiden nimiä. Siitä on nyt luovuttu ja muisteluvaaden sijaan suunnitelmissa on nyt veistos, jonka työnimi on ”Tie eteenpäin”. Siihen on tarkoitus liittää kirjailija Algot Untolan teksti: ”Kun kaikki tiet päättyvät, on syytä ajatella matkan jatkamista.”

Jokohan Tampereella olisi aika kypsä pystyttää jonkinlainen muistomerkki Kalevankankaan vankileirin paikalle tai ainakin leiristä kertova opastaulu?

Jorma Lappalainen

Kuopio helmikuussa 1918

Anna-Maija Niskanen

Helmikuussa 1918 äitini Tilda Pennanen oli 11-vuotias koulutyttö Kuopiossa. Kaupungissa käytiin lyhyt, noin viikon kestänyt aseellinen taistelu punakaartin ja suojeluskunnan välillä, joka päättyi punakaartin antautumiseen. Verrattuna mm. Tampereen seudun taisteluihin Kuopion tapahtumat olivat pientä kahakointia, mutta sellaisenaankin jättivät nuoren tytön mieleen pysyvän muistiku- van pelottavista päivistä talvisessa kotikaupungissa.

Juuret Maaningalla

Äitini vanhemmat, isä August Pennanen, s. 26.5.1868 ja äiti Fredrika Pennanen o.s. Voutilai- nen, s. 19.9.1871, olivat kumpikin kotoisin Maaningan Tavinsalmen kylästä. August Pennasen varhaisin tunnettu esi-isä on Hämeen jalkaväkirykmentin, Rautalammin komppanian ruotusotamies Petter Pennanen (s. 1689, Rautalampi), joka palveli Haapamäen ruodussa nro 105 vuosina 1710–1728. Isoäitini Fredrika Voutilainen puolestaan polveutuu Klemetti Henrikinpoika Krookin, Klemetti-kirjurin, perustamassa Tavinsalmen kuninkaankartanossa asuneesta smoolantilaisesta vouti Per Jönssonista. Tavinsalmen kuninkaankartano toimi oman voutikuntansa keskuksena vuosina 1556–562. Kun se yhdistettiin Rautalammin voutikuntaan vuonna 1562 Per Jönsson jäi viljelemään peltojaan kartanon läheisyyteen. Hänestä polveutuvat sekä Voutilaiset että Smolanderit. (1)

August ja Fredrika vihittiin Maaningalla 27.3.1896 (2) ja he asuivat vuosina 1896–1907 Fredrikan isän David Johan Voutilaisen omistamalla Tavijärven tilalla. Perhe muutti Kuopioon joulukuun alussa vuonna 1907. August ja Fredrika Pennasen alkujaan seitsemälapsisessa perheessä oli talvella 1918 elossa viisi lasta: Maaningalla syntyneet Hanna, s. 20.1.1901, Aatu, s. 12.2.1904, äitini Tilda ja hänen kaksoisveljensä Tatu, s. 27.6.1906 ja Kuopiossa 15.6.1909 syntynyt Lauri Johannes (3). Kaksi vanhinta lasta, Hannes ja Anna olivat kuolleet nuorina Maaningalla. (4)

Varuskuntakaupunki Kuopio

Kuopio oli varuskuntakaupunki, jossa oli vuoden 1917 alussa sijoitettuna venäläistä sotaväkeä yhteensä n. 250 henkeä, jotka olivat kuitenkin jo poistuneet helmikuussa 1918 ja kasarmit olivat tyhjiillään. Varuskunta-alueella sijaitsivat myös vanhemmat, Kuopion tarkk'ampujapataljoonan puiset kasarmirakennukset. (5) August Pennanen oli ollut kutsunnoissa vuonna 1890, hyväksytty palvelukseen ja saanut arvan nro 11. Hän suoritti kolmen vuoden varusmiespalveluksensa 1.11.1890–1.11.1893 Kuopion kasarmilla 2. komppanian tarkk'ampujana nro. 18. (6) Tarkk'ampujien koulutukseen kuului tarkkuusammunnan lisäksi sissikoulutusta ja August Pennanen oli talvella 1891 osallistunut pataljoonan metsästyskomennuskunnan

Itäsuomeen suuntautuneeseen retkeen, mm. Tolvajärven Korpiselälle. (7) Päiväkäsyyssä 22.10. todettiin ryhmä komennetuksi ”petoeläimiä metsästämään sekä toimeenpanemaan käytännöllisiä vakoilemisharjoituksia”. (8) Sen onnistuikin kaataa ainakin viisi karhua tunnetun karhunkaataja Bror Berndt Höökin johdolla. Komennuskuntaan kuuluivat 1. komppanian tarkk'ampujat Laukanen, Kilpeläinen ja Riikonen, 2. komppanian nuorempi aliupseeri Paldanius ja tarkk'ampujat Leskinen, Pennanen ja Waanikainen, 3. komppanian varusmestari Närhi ja tarkk'ampujat Huuskonen, Timonen ja Eronen, 4. komppanian nuorempi aliupseeri Timonen ja tarkk'ampujat Taskinen ja Mieltinen. Pennaset asuivat vuonna 1918 Kuopion läntisessä keskustassa, Lapinlinnankadun ja Kasarminkadun kulmauksessa osoitteessa Kasarminkatu 6. Kaupunki oli jo osittain sähköistetty ja viemäröinti- ja vesijohtotyöt olivat käynnistymässä. Pennasten asuntoon haettiin vesi kadulla olevasta vesipostista, josta sen kanto ruokapalkalla ”Hullu-Vike”. Vain muutaman korttelin päässä sijaitsi Kuopion kasarmialue. Kasarminkadusta länteen seuraava katu oli Siraalakatu, jonka varrella sijaitsi Kuopion lääninsairaala Valkeisenlammen rantatontilla ja sen naapurina Kuopion kunnansairaala. Minna Canthin kadun ja Haapaniemenkadun kulmauksessa, viisi korttelia Kasarminkadusta itään, sijaitsi Kuopion

Kuopion varuskunnan metsästyskomennuskunta talvella 1891. Eturivissä vasemmalla komennuskunnan johtaja luutnantti Wallenius, keskellä kuulu karhunkaataja, Hämeenlinnan tarkk'ampujapataljoonan kapteeni (evp), Kuopion vesipiiri-insinööri Bror Berndt Höök ja oikealla luutnantti Hentunen. August Pennanen seisoo luutnantti Hentusen vieressä. Kuvassa on myös varusmestari Israel Närhi, Kuopion punakaartin tuleva johtaja ja pataljoonankomentaja. Kuva: Viktor Barsokevich.

suomalainen yhteiskoulu, jonka oppilaana äitini Tilda Pennanen oli.

Haapaniemen tehtaat ja Saastamoiset

Kauppaneuvos Herman Saastamoisen johtama Oy H. Saastamoinen Ltd omisti Kuopion Haapaniemessä rullatehtaan ja myllyn. Yhtiö oli Kuopion suurin työnantaja ja maailman suurin lankarullien valmistaja, jolla oli kaksi rullatehdasta, toinen Kuopion Haapaniemessä ja toinen Syväniemessä. Kauppaneuvos Saastamoinen

oli jo vuoden 1905 suurlakon ja eduskuntaudistuksen myötä lähtenyt mukaan poliittiseen toimintaan. Hän kannatti vanhasuomalaisia ja tuki taloudellisesti Kuopiossa ilmestyvää, puoluetta lähellä olevaa sanomalehti Savotarta. Hän ryhtyi myös tukemaan jääkäri liikettä rahoittamalla suurelta osin Kajaanin ja Kuopion etappeja. (9)

Kauppaneuvoksella oli kolme poikaa, joista vanhin Armas Herman Saastamoinen (s. 14.4.1886 Kuopio) toimi vanhasuomalaisessa puolueessa sen organisaat-

torina Pohjois-Savossa ensimmäisten eduskuntavaalien aikana ja myöhemmin Pohjois-Savon jääkäri liikkeen alullepanijana ja tukijana. Kesällä 1917 hän ja hänen johtamansa aktivistiryhmän Pohjois-Savon piirihallitus organisoivat suojeluskuntia. Kuopioon perustettiin myös urheiluseura Reipas, jonka 150 jäsentä toimivat aktivistien taisteluosastona. Myös Saastamoisen kaksi nuorempaa poikaa, Yrjö Herman (s. 11.7.1888 Kuopio) ja Onni Herman (s. 20.6.1895 Kuopio) tukivat valkoisen Suomen aatetta. Keskimmäi-

nen poika, Yrjö H., hoiti yrityksen tavaratoimituksia Suomesta Ruotsiin ja Norjaan. Samalla hän avusti Lockstedtiin matkaavia jääkäreitä. Nuorin poika, Onni H., osallistui suojeluskuntien järjestämään koulutukseen Vimpelissä 26.12.1917 – 14.1.1918 (Vimpelin sotakoulu) ja suoritti kesällä 1918 saksalaisten järjestämän Libaun taistelulentäjäkursin, jonka jälkeen hän toimi sotatoimien aikana valkoisten lentäjänä Karjalan rintamalla. (10)

Isoisäni August Pennanen palkattiin Haapaniemen rullatehtaalle vartijaksi vuonna 1907. Tehdas oli siirtynyt Saastamoisen omistukseen vuonna 1900 ja rullien valmistus alkoi seuraavan vuoden marraskuussa hänen sähköistettyään tuotannon. Vuoteen 1913 mennessä työntekijämäärä oli kasvanut 470 henkilöstä 700:ään vakinaiseen työntekijään ja tehdas toimi kahdessa vuorossa. Haapaniemen sähkölaitos toimitti tehtaan ja myllyn lisäksi sähköä koko Kuopion kaupungille. Kauppaneuvos myi edullisesti jauhoja myllystä työntekijöilleen aina säännöstelyn alkamiseen asti. Kuivista koivuista jäänyttä rullien sorvausjätettä, kuruja ja parrunpäitä, käytettiin sähkölaitoksen polttoaineena ja myytiin kaupunkilaisten helloissa ja uuneissa poltettavaksi. Syväniemen tehtaan jätepuista poltettiin samovaarihiiliä Pietariin vietäväksi. (11)

Kuopiossa kiristynyt tunnelma

Marraskuun suurlakko 14.11.–18.11.1917 sujui Kuopiossa suhteellisen rauhallisesti ja osa ruokakaupoistakin pidettiin avoina. (12) Jonkinlaisena alkusoittona helmikuun taisteluille Haminaasta saapui retkikunta Kuopion rautatieasemalle lauantaina, 24. marraskuuta 1917. Tähän Haminan huligaanien joukkoon kuului pari upseeria, satakunta venäläistä sotilasta ja noin 80 punaisten järjestyskaartilaista aseineen. Omien sanojensa mukaan he olivat tulleet Kuopioon ”kurittamaan lahtareita”. Saastamoisen hinaaja Haapaniemi kuljetti pääosan Kuopion valkoisten johdosta pois kaupungista, joten haminalaisten joukkue tyytyi ottamaan muutamia vankeja ja suorittamaan kotitarkastuksia aseiden löytämiseksi ja lähti pois Kuopiosta maanantaina 26.11. (13) Kuopion työväenyhdistys hajotti järjestyskaartinsa 27. marraskuuta ja perusti uuden punakaartin, jonka johtoon valittiin vanhan väen aliupseeri, 5. Kuopion Suomen tarkk’ampujapataljoonan 3. komppanian entinen varusmestari Israel Närhi (s. 5.6.1869 Viitasaari). Hän oli ollut töissä Saastamoisen Haapaniemen tehtaalla kymmenen vuotta vuodesta 1907 vuoteen 1917, jolloin hän

siirtyi Puusepäntehtaaseen. Hänen Saastamoiselta saadun työtodistuksensa on allekirjoittanut Oskar Larsson. (14)

Jo marraskuun lopulla 1917, Haminan huligaanien poistuttua Kuopiosta, oli Viipurin verikoirana tunnettu Jukka Rahja toimittanut Kuopioon Pietarista 360 kivääriä ja 36 000 patruunaa. Pormestarin ja kuvernöörin vastustuksesta huolimatta aseet päätyivät työväen urheiluseura Riennon tiloihin. (15) Punakaarteille oli annettu liikekannallepanomääräys 27. tammikuuta 1918, jonka seurauksena Kuopiossa nähtiin mielenosoitusmarssi ja Kuopionlahden jäällä järjestetyt manööverit. (16) Punakaarti oli jakautunut neljään komppaniaan, joihin kuului yhteensä 325 miestä. Kaarti oli vahvasti varustautunut ja hyvin harjoitettu. (17)

Saastamoisen rullatehtaan isännöitsijä Oskar Larsson johti Kuopion suojeluskuntaa, johon kuului n. 150 miestä, pääosin urheiluseura Reippaasta, joille Armas H. Saastamoisen oli hankkinut aseita. (18) Marraskuussa 1917 Kuopion suojeluskunnan ylipiirin päällikköksi tuli vanhan väen ratsumestari C.W. Malm, joka ryhtyi organisoimaan joukkojen koulutusta ja nimitti esikuntapäälliköksen Armas H. Saastamoisen. Saksasta oli lähetetty Suomeen asekuljetusten yhteydessä 20.10.1917–14.1.1918 välisenä aikana seitsemän komennuskuntaa, yhteensä 60 jääkäriä. Kuopion piirissä heistä toimi suojeluskunnan kouluttajana Einar Vihma (Wichmann) ja koulutusupseereina Onni Purhonen, Toivo Nousiainen ja Kaarlo Kaarlonen kahdella kurssilla, joista ensimmäinen järjestettiin jouluviikolla 1917 noin 100 osallistujalle lähinnä Kuopiosta ja toinen kaksi viikkoa kestänyt loppiaisen jälkeen 44:lle maalaiskuntien edustajalle. (19)

Tilda Pennanen,
Kuopion suomalaisen
yhteiskoulun 1. luokan
oppilas.

Sisällinen sota Kuopiossa.

Kuopion Punakaarti siirtyi kaksipäiväiselle.

Jo keskiviikkona v. t. 30 pnä kävi Kuopion Punakaartin päällikkö N ä r h i pyytämässä läänin maaherralta, että Kuopion Punakaarti jaiji majottua täkäläiselle kaksipäiväiselle, koska Työväentalo oli sopimaton heidän „toiminnalleen“. Kuvernööri kielhi tällaijen siirtymien jyrkästi. Kun kaksipäiväisellä oli kaupungin keskuskeittiö, jota paitti jitä vielä suunniteltiin työväenajunnoiksi, oliji luullut Punakaartin ymmärtävän tällaijen majottujen sopimattomuuden jiffin työväen omanfin edun kannalta.

taa estämään. Niin nämät jaiivat kaksipäiväisellä rauhasella pitkin Tulliportti-, Suo- ja Linnankatuja sekä Savon- ja Sairaalankatuja, Mylly- ja Mölymäeltä y. m. Jo perjantaina ammuttiin useita taloja aivan seuralaksi.

Kun Kuopion suojeluskuntaa ojetautui työttömäksi kaupunkia pelastamaan hirvittävästä sijälisjoudasta, käännettiin pyytämään apua Pohjanmaalta.

Pohjalaiset tulevat.

Perjantai-iltana t. t. 1 pnä jitten jaapuin tänne perijataa pohjalaisia Kuopion suojeluskunnan

Sanomalehti Savo
9.2.1918

Tammikuun lopulla 1918 Kuopion suojeluskunnan aseistukseen kuului 30 kivääriä, 12 Lewis-pikakivääriä (mutta vain n. 400 patruunaa) ja 600 käsikranaattia. Pikakiväärit oli Kuopioon saatu Uuden metsätoimiston kautta, joka oli perustettu kesäkuussa 1917 Aktiivisen komitean työjaostoksi (jääkärien värväys). Se kävi näennäisesti kauppaa puutavaralla ja välitti työväkeä metsätyömaille käynnistäen todellisuudessa suojeluskuntatoimintaa maassa. Sen salaiset tehtävät lisääntyivät ja niihin kuului lopulta mm. kuriiripostin ja jääkärien kuukausirahan toimitus, karanneiden sotavankien avustaminen Ruotsiin, värennettyjen passien hankinta sekä sotaväestä saatujen tietojen keräys. (20)

Sosialidemokraattinen puolue antoi punakaarteille 24.1. käskyn olla valmiina taistelemaan. Seuraavana päivänä 25.1. julistettiin suojeluskunnat hallituksen jou-

koiksi. (21) Punakaartin liikekannallepanomääräyksen päivänä, 27. 1. Kuopiossa julistettiin ulkonaliikkumiskielto ja silloin sattui myös ensimmäinen yhteenotto, kun valkoiset riisuiivat punaiselta patrullilta kiväärit Tulliportinkadulla. (22) Samana päivänä suojeluskuntien piiri johto kutsui aktivistien taisteluosaston (urheiluseura Reipas) Kuopion lyseolle ja hälytti maakuntien suojeluskuntia apuun. Kuopiolaisista muodostettiin Einar Vihman johtama 1. komppania ja maaseudun suojeluskuntalaisista myöhemmin Onni Purhosen johtama 2. komppania. (23) Suojeluskunnan valvontaan kuuluivat rautatie, puhelin ja lennätin ja sen joukot olivat majoittuneina torinympäristön kivirakennuksiin. (24) Suomen Pankki oli lähettänyt maamme kultakannan Kuopion toimipisteeseen jo vuoden 1917 lopulla. Siirto oli salainen ja varat jäivät valkoisten hallintaan helmikuussa 1918. (25)

”Sisällinen sota Kuopiossa”

Kuopiossa ilmestynyt sanomalehti Savo kuvasi helmikuun 1918 tapahtumia perjantaina 9.2.1918 ilmestyneessä numerossaan etusivulla otsikolla ”Sisällinen sota Kuopiossa” (kuva 4). Artikkelin mukaan helmikuun 1. päivänä Kuopion punakaarti siirtyi Kuopion kasarmin tiloihin ja samana päivänä tiilikasarmien seiniin tehtiin ampuma-aukkoja, joista ryhdyttiin ampumaan kaupungille. Lehti kirjoittaa: ”...nämä saivat kaikessa rauhassa ammuskella pitkin Tulliportti-, Linnan- ja Suokatuja sekä Savon- ja Sairaalankatuja Mylly- ja Mölymäeltä y.m. Jo perjantaina ammuttiin useita taloja aivan seuralaksi.”

Helmikuun 1. päivän iltana ensimmäiset apujoukot saapuivat valkoisten puolelle, 180 suojeluskuntalaista Ylistarosta ja Isostakyröstä jääkäri luutnantti

Juho Komosen ja Isonkyrön suojeluskunnan päällikön A. Kokosen johdolla tuoden mukanaan myös 150 kivääriä kuopiolaisille. Seuraavien päivien aikana myös Kajaanista, Pietarsaaresta, Kauhajoelta ja Jyväskylästä saapui suojeluskuntalaisia, joista muodostettiin 3. komppania. (26)

Heti ensimmäisten apujoukkojen saavuttua suojeluskuntalaiset varmistivat 2.2. kaupungin ja saartivat kasarmialueen, niin että vain sen länsipuolinen metsäalue jäi avoimeksi. Valkoisten eteneminen itse kasarmille torjuttiin kiivaalla tulituksella, mutta heidän onnistui illan pimennyttyä valloittaa vanhalla hautausmaalla sijainnut punaisten tuliasema. (27) Punakaartilaiset olivat myös saaneet vahvistuksia maakunnasta ja miesten lukumäärä kasarmilla oli enimmillään n. 1000 miestä, joista aseiden puutteen vuoksi paikalle jäi n. 600 miestä. (28) Suojeluskuntalaiset asettuivat aseisiin Myllymäelle, Möllymäelle ja Kotkankalliolle varmistettuaan ensin maaston. Kaupungilla käytiin hajanaista laukausten-vaihtoa ja suojeluskuntalaiset pysyivät avukseen tykkejä todettuaan kasarmien valloituksen ilman niitä mahdottomaksi. Junalla saatiinkin Kuopioon 7.2. kolmetuumainen tykki Pohjanmaalta. Punakaarti oli saanut puhelintiedustelun avulla vihiä tykkikuljetuksesta ja satakunta kasarmialueelta lähtenyt punakaartilaisista hyökkäsi Savilahden rantametsästä jään yli kohti Rättimäen lähelle pysäköityä junaa. (29 ja 30) Taistelun ratkaisi valkoisten eduksi junassa ollut konekivääri ja kaksi komppaniaa suojeluskuntalaisia Pohjanmaalta ja Keski-Suomesta. Saapunut tykki miehistöineen sijoitettiin Kotkankalliolle. Varhain aamulla 8.2. saapui Kuopioon yöjunalla vielä kaksi Vuoksenniskalla vallattua laivatykkiä Sortavalasta. (31 ja 32) Ne sijoitettiin Huuhan-

mäelle eli Vesilinnanmäelle, josta oli näköyhteys kasarmialueelle. Perjantaina 8.2. piiritystä kasarmialueen ympärillä alettiin kiristää ja viimeinenkin kulkuaukko Puijon suuntaan suljettiin. Jo aamulla tykeillä alettiin ampua kasarmialuetta kohden varoituslaukauksia. Kasarmilla nostettiin valkoinen lippu useiden tykinlaukausten jälkeen n. klo 12. (33) Kuopion taisteiluissa kaatui 8 valkoista ja 5 punaista, haavoittuneita kummallakin puolella oli kymmenkunta. (34)

Varsinaisten taisteluiden lisäksi Kuopiossa liikkui myös sala-ampujia, jotka saivat aikaan henkilövahinkojen lisäksi suurta pelkoa kaupunkilaisissa. Sala-ampujat tappoivat kahdeksan siviiliä. (35) Sunnuntain jumalanpalvelusta ei pidetty ja kaupungissa oli ulkonaliikkumiskielto ilta 4:n ja aamu 7:n välisenä aikana, koulut ja useat toimistot pidettiin suljettuina.

Aikalaiskertomus punakaartista

Isäni sukulainen, Matti Niskanen (s. 16.2.1891 Pielavesi) kertoi kokemuksistaan Kuopion kasarmilla haastattelussa 10.10.1966. Hän kuvaili punakaartilaisia kokemattomiksi, vailla aseenkäsittelytaitoja oleviksi miehiksi, joiden aatteellinen innostus hiipui nopeasti heidän jouduttuaan saarretuiksi Kuopion kasarmille. Miesten ainoana tehtävänä oli olla vartiassa kasarmialueella 4 tunnin vuoroissa, jota varten he saivat kiväärit vahtivuorolleen. Niskanen kertoo, että jonkinlaisia jäällä suoritettuja harjoituksia oli järjestetty, mutta hän itse ei ollut saanut minkäänlaista asekoulutusta. Ainoa varsinaisen sotilaskoulutuksen saanut oli kaartin johtajana toiminut Israel Närhi. Niskanen kertoi punakaartin odottaneen apua etelästä, jota ei kuitenkaan koskaan tullut. Kaupungin elintarvikevarasto oli punakaartin hallinnassa, joten ruokaa kasarmilla oli riittävästi.

Kun Vesilinnanmäeltä alkanut tykkitulitus sai aikaan reiän kasarmin tiiliseinään, antautuivat punakaartilaiset. Heiltä kerättiin ampuma- ja teräaseet ja heidät marssitettiin kadulle riviin, jossa heitä puhuttelivat kapteeni Malm ja Saastamoisen tehtaan työnjohtaja Oskar Larsson. Lopulta heidät marssitettiin takaisin kasarmialueelle, joka muuttui samalla Kuopion vankileiriksi. (36)

Aikalaiskertomus suojeluskunnasta

Urho Kekkonen oli 17-vuotias osallistuessaan Kajaanin sisikomppanian mukana Kuopion taisteluihin. Hän kirjasi muistiin kokemuksistaan ja julkaisi artikkeleita Kajaanin lehdessä. Kajaanin Suojeluskunnan kouluttajana oli toiminut mm. silloinen jääkäriluutnantti Aarne Sihvo. Kekkonen kertoo, että vuonna 1918, helmikuun 4. ja 5. päivän välisenä yönä herätettiin Kajaanin yhteiskoululla majailevat Kajaanin sissit. Heille kerrottiin, että Kuopiossa punakaartilaiset olivat vallanneet venäläisten kasarmin ja sähkösanomassa Kuopion Suojeluskunta pyysi epäsuorasti apua. Yhteensä 75 kajaanilaista saapui junalla 5.2. Kuopioon, jossa he majoittuivat Kuopion lyseolle ja saivat varusteet Teollisuuskoululta, valkoiset käsivarsinauhat ja lopulta myös japanilaiset kiväärit lainaksi ylistarolaisilta. Seuraavana päivänä 6.2. Kekkonen oli vahdisa Kotkankalliolla ja majoitettuna Ukkokodilla. Hän oli mukana vastaanottamassa junaa, joka toi tullessaan tykin ja 300 pietarsaarelaista, ja kajaanilaiset jouduivat taisteluun punakaartilaisien kanssa. Myöhemmin samana päivänä he tapasivat loppujoukon kajaanilaisia, jotka toivat heille omat aseet ja he palauttivat lainatut kiväärit ylistarolaisille. Aamulla 8.2. valkoiset joukot valmistautuivat yleiseen rynnäkköön

kasarmia vastaan, jollei tykkitulo saisi kaartilaisia antautumaan. Kajaanilaiset asettuivat aseisiin Alavan talon lähistölle ja kaivoivat lumeen ampumahaudat. Valkoinen lippu kohosi kasarmilla tankoon puolen päivän aikaan ja voitto oli saavutettu. Kekkonen mukaan poikien teki mieli ampua alas valkoinen lippu, mutta se kiellettiin ankarasti ja voitonjuhlia vietettiin myöhemmin Ukkokodilla. Seuraavana päivänä, 9.2., Kajaanin sissit lähtivät junalla Kuopiosta, repivät venäläiset kyltit asemalta ja matkalla tervasivat ”ryssäläiset nimikilvet” junassa. (37)

Ruoka kortilla

Sekä Niskasen että Kekkonen aikalaiskertomuksissa mainitaan useaan otteeseen ruoka, joko sen puute tai satunnainen runsaus. Niskanen kertoo, että kasarmille saatiin ruokatarvike kaupungin ruokavarastolta eikä tarvinnut nähdä nälkää ja että myöhemmin vankileirille saatiin suolasilakoita, joita nälkäiset vangit eivät malttaneet liottaa niitä ja sairastuivat vesipöhöön. Niskanen kertoo, kuinka Tampereelta tuodut vangit olivat paikallisia vankeja huonommassa asemassa, koska näiden omaiset ja tuttavat pystyivät jossain määrin toimittamaan elintarvikkeita vankien henkilökohtaiseen käyttöön. Vieraspaiikkuntalaisilta tämä etu puuttui ja he olivat pelkästään leirillä tarjotun niukan ruoan varassa. (38)

Kekkonen ihasteli runsasta ruokatarjontaa lyseolla heti kajaanilaisten saavuttua. Hän kirjoitti ruuasta Ukkokodilla ja vartioon saavuttaessa, kahvista ja voileivistä ikään kuin luetellen jokaisen retkellä nautitun suupalan. (39) Ruokaa oli vähän ja yksi Kuopion kiivaimmista kahakoista 5.2. sai alkunsa, kun Punaisen Ristin reki toi ruokaa punaisille. (40)

Isoäitini Fredrika piti yllä hyvät suhteet maaninkalaisiin sukulaisiinsa ja entisiin naapureihin, jotka kävivät Kuopion torilla myymässä maataloustuotteita. Äitini kertoi, että häntä joskus harmitti heillä keittiössä istuskelevat torikauppiat, joita Fredrika kestitsi ja markkinoiden aikaan myös maajoitti. Toisaalta, ei äitini koskaan maininnut, että Pennasilla olisi ollut pulaa ruoasta. Elintarvikkeet olivat kortilla eikä Saastamoisen myllystä enää myyty jauhoja työntekijöille, joten suhteet viljelijöihin olivat arvossaan.

Elämä jatkuu

Israel Närhi vangittiin 8.2.1918 Kuopiossa ja hänet lähetettiin Kuopion vankileiriltä 30.5. Helsinkiin. Pohjois-Savon ja Kajaanin Sotilaspiirin esikunta suositteli Israel Närhelle kuolemantuomiota valtakunnan rikosoikeudelle toimittamassaan lausunnossa 12.7. syytettynä Kuopion Punakaartin johtamisesta ja mm. osallisuudesta määräykseen murhata kauppaneuvos Saastamoinen, jonka Närhi itse kielsi. Närhen puolesta oli oikeudelle lähettänyt kirjelmän Kuopion Suojeluskunnan jäsen A. Savolainen, todistajanaan mm. entinen aliupseeri E. Janhunen. Valtionrikosoikeuden kuulustelupöytäkirjaan on lisätty ”puhuu erittäin avomielisesti ja tekee sävyisän vaikutuksen”. Elokuun 20. päivänä 1918 Israel Närhi tuomittiin elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen. Hän anoi tuomioonsa lievennystä 27.8.1918, mutta anomus evättiin. Presidentin armahduksella hän pääsi ehdonlaiseen 3.12.1921 ja palasi Kuopioon, missä hänellä oli vaimo ja kuusi lasta. (41) Hänen myöhemmistä vaiheistaan kertoo fiktiivisessä muodossa Simo Puupponen nimimerkillä Aapeli vuonna 1959 julkaistussa Pikku-Pietarin pihassa. Siinä Israel Närhi, joka oli talonmiehenä Kuopiossa osoittes-

sa Torikatu 1, esiintyy Pikku-Pietarin pihan talonmiehenä nimellä Harakka. Närhi saavutti korkean iän ja liikkui pihapiirissään vielä 1950-luvulla. (42)

Kauppaneuvos Herman Saastamoinen selvisi murhaamiskäskystä huolimatta hengissä Kuopion kahakoinnista ja kuoli vasta pari vuotta myöhemmin 28.4.1920. Jo vuonna 1918 hän oli yhtiöittänyt koko omaisuutensa ja hänen kolme poikaansa perivät siten vain yhtiön osakkeita. Perheyhtiön johtoon tuli vanhin poika Armas H. Saastamoisen vuonna 1920. Hän hakeutui mukaan politiikkaan ja siirtyi lähettilääksi Lontooseen vuonna 1926, jolloin seuraava veli Yrjö H. Saastamoinen luopui omasta urastaan ulkoministeriössä ja palasi 15 ulkomailla vietetyn vuoden jälkeen Kuopioon perheyhtiön johtoon. Myös nuorin veli, Onni H. Saastamoinen nimitettiin Haapaniemen rullatehtaan johtoon ja Saastamoisen Faneri Oy:n hallituksen puheenjohtajaksi. Myöhemmin, 1930-luvulla yhtiö ajautui taloudellisiin vaikeuksiin ja sen johtoon tuli perheen ulkopuolinen johtajakaksikko. Armas H. Saastamoinen kuoli Lontoossa vuonna 1932. Vähitellen yhtiön tilanne alkoi parantua ja lama hellittää, mutta vasta 2. maailmansota, sotatoteellisuus ja toiminnan voitollisuus toivat Saastamoisen veljekset Onnin ja Yrjön takaisin perheyhtiön johtotehtäviin. (43)

Matti Niskanen sai syytteen valtionpetoksesta ja hänen tuomiionsa oli 8 vuotta kuritushuonetta ja kansalaisyhteiskunnan menetys 12 vuodeksi tuomion jälkeen. Kuulustelupöytäkirjassa on maininta hänen toimimisestaan Kuopion sekatyömiesten ammattiosastossa vuodesta 1913 lähtien ja kuulumisesta Kuopion työväen neuvoston puheenjohtajistoon. (44) Hän oli Kuopion vankileirillä punakaartin antautumisesta lähtien syksyyn

1917, jolloin hänet siirrettiin Hennalaan. Marraskuussa 1917 hänet lähetettiin Hennalasta Konnunsuolle rakentamaan parakkeja. Siellä hän vilustui röntäsateessa ja sairastui espanjantautiin. Vietettyään aikaa maaliskuuhun 1918 sairastuvalla vuoroin kuumeisena vuoroin kuumeettomana ja jo lääkärin uhattuna siirroilla Lappeenrantaan hän viimein alkoi toipua ja sai kevyen työtehtävän vartijoiden ruokalan kokkina. Hän oli 13.8.1919 kaivamassa ojaa, kun kuuli Mannerheimin armahtaneen hänet yhtenä 500 vangin ryhmästä. (45)

Saatuana tulikasteensa Kuopiossa Urho Kekkonen soti Kajaanin sissien kanssa sodan loppuun asti. Hän pääsi myös osallistumaan valkoisten voitonparaatiin Helsingissä 16.5.1918. Hän palasi Kajaaniin kouluun ja hänestä tuli aikanaan maamme pitkäaikaisin presidentti. Sisällissodan tapahtumiin hän palaa muistelmissaan ja niiden traumaattisin kokemus, teloitusrhmän komentaminen Haminassa toukokuun lopulla 1918, vaivasi häntä vielä vuosikymmenien jälkeenkin. Hän kertoo tapahtuman vaikuttaneen hänen myöhempiin kannanottoihinsa, jotka päättyivät joskus hyvinkin vasemmalle. (46)

Bror Berndt Höök oli innostunut metsästäjä ja kaatoi elinaikanaan 134 karhua. Hän oli Suomen menestynein karhunkaataja Martti Kitusen (1747–1833) jälkeen, jonka kerrotaan kaataneen yhteensä 193 aikuista karhua. Vesirakennuksen puolella Höökin saavutuksia ovat Konnuksen, Taipaleen, Ahkionlahden, Kaltimon ja Pielisjärven kanavat. Vuonna 1889 hänet nimitettiin Päijänteen vesipiiri-insinööriksi ja muutama vuosi sen jälkeen Kuopion vesipiiri-insinööriksi, jona hän toimi lopun elämänsä. (47) Sekä presidentti Urho Kekkonen, että Höökin mukaan on Helsingissä nimetty katu. Urho Kekkonen katu

on Kampissa, entinen Simonkadun pätkä Annankadun ja Fredrikinkadun välillä. Höökintie on Herttoniemen ja Roihupellon välimaastossa ja eroaa Kitusentiestä juuri ennen Karhunkaatajantietä. August Pennanen jatkoi Haapaniemen rullatehtaan vartiointia eläkeikänsä saakka. Hän kuoli sydänkohtaukseen vuonna 1939, neljä vuotta vaimonsa Fredrikan kuoleman jälkeen. Vanhin tytär Hanna opiskeli Kuopion talouskoulussa ja kuoli vuonna 1923 leukemiaan. Aatu valmistui Kuopion teollisuuskoulun kulkulaitososastolta (tie- ja vesirakennusosastolta), osallistui mm. Nuoruudella Oulujoen valjastukseen ja toimi myöhemmin Artjärven tiemestarina kuolemaansa asti. Tilda valmistui Kuopion kauppaopistosta ja avioitui Kuopion teollisuuskoulun koneenrakennusosastolla opiskelleen Vilho Niskasen (s. 10.8.1904, Pielavesi) kanssa. He muuttivat Pirkkalaan vuonna 1939 ja pari vuotta myöhemmin Tampereelle, jonne kaksoisveli Tatu, myös Kuopion teollisuuskoulun kasvatti, oli jo siirtynyt Suomenlinnasta Valtion lentokonetehdään mukana. Nuorin poika Lauri työskenteli rautateillä veturinkuljettajana ja muutti sittemmin Pieksämäeltä Varkauteen ja eläköidyttyään lopulta Siilinjärvelle. Kukaan August ja Fredrika Pennasen lapsista ei jäänyt Kuopioon, vaan kaikki lähtivät rakentamaan nuorta Suomea, sen teitä, voimalaitoksia, siltoja, junia, lentokoneita ja kasvattamaan uutta sukupolvea tähyillen kohti parempaa tulevaisuutta.

Lähteet

- 1 Pekkarinen, A.-L. 2015. Myö Muaningan helemassa huppamallaan. Maaningan pitäjäkirja. Maaninka Seura ry.
- 2 Maaninka, vihityt 1892-1909. SSHY. Vakka-arkistotietokanta (digitaaliarkisto), kirkonarkistot.
- 3 Maaninka, syntyneet 1864-1873, 1896-1908. SSHY. Vakka-arkistotietokanta (digitaaliarkisto), kirkonarkistot.
- 4 Maaninka, kuolleet 1892-1905. SSHY. Vakka-arkistotietokanta (digitaaliarkisto), kirkonarkistot.
- 5 Nummela, I. 1989. Kuopion historia III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875-1918. Kuopio, Kustannuskiila OY.
- 6 Kansallisarkisto, M-189/1a, Helsinki (Kuopion Tarkk'ampujapataljoonan miehistöluettelo).
- 7 Höök, M., 2010. Karhunkaataja, kapteeni Bror Berndt Höök. Huoltoviesti 2: 24-26.
- 8 Kansallisarkisto, M-186, Helsinki (Kuopion Tarkk'ampujapataljoonan päiväkäsky).
- 9 Paasikoski, J. 2005. Vastuu ja velvoitus. Kolme sukupolvea Saastamoisen perheyrytyksessä. Saastamoisen säätiö, Helsinki.
- 10 Ibid.
- 11 Ibid.
- 12 Nummela, I. 1989. Kuopion historia III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875-1918. Kuopio, Kustannuskiila OY.
- 13 Ibid.
- 14 Valtionrikosoikeuden akti 22754 1918-1918 (Närhi, Israel).
- 15 Nummela, I. 1989. Kuopion historia III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875-1918. Kuopio, Kustannuskiila OY.
- 16 Tikkanen, A. 1982. Kuopio vuosisatojen saatossa. Hämeenlinna, Arvi A. Kariston kirjapaino.
- 17 Lappalainen, J.T. 1981. Puna-kaartin sota 1. Punaisen Suomen historia 1918. Opetusministeriö,

- Punakaartin historiakomitea. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- 18 Paasikoski, J. 2005. Vastuu ja velvoitus. Kolme sukupolvea Saastamoisen perheyrytyksessä. Saastamoisen säätiö, Helsinki.
- 19 Hersalo, N.V., 1955. Suojeluskuntain historia I. Puolustustahtoinen kansa. Muinaisitsenäisyydestä valtiolliseen riippumattomuuteen. Hata Oy, Lahden kirjapaino- ja sanomalehti-osakeyhtiö, Lahti.
- 20 Ibid.
- 21 Paasivirta, J. 1949. VI Suomen itsenäistyminen. Korhonen, A. (toim.) Suomen historian käsikirja. Jälkimmäinen osa. Suomen tiedeakatemia: Suomen tiedettä 1,2: 421-468. WSOY, Helsinki.
- 22 Nummela, I. 1989. Kuopion historia III. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisointiin 1875-1918. Kuopio, Kustannuskiila OY.
- 23 Hersalo, N.V., 1955. Suojeluskuntain historia I. Puolustustahtoinen kansa. Muinaisitsenäisyydestä valtiolliseen riippumattomuuteen. Hata Oy, Lahden kirjapaino- ja sanomalehti-osakeyhtiö, Lahti.
- 24 Lappalainen, J.T. 1981. Punakaartin sota 1. Punaisen Suomen historia 1918. Opetusministeriö, Punakaartin historiakomitea. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1981.
- 25 Heinonen, A. 2016. Sodan ja rauhan rahat. Suomen erikoinen setelihistoria 1917-1945. Suomen Pankki. Edita publishing Oy/Bookwell Oy, Porvoo.
- 26 Hersalo, N.V., 1955. Suojeluskuntain historia I. Puolustustahtoinen kansa. Muinaisitsenäisyydestä valtiolliseen riippumattomuuteen. Hata Oy, Lahden kirjapaino- ja sanomalehti-osakeyhtiö, Lahti.
- 27 Lappalainen, J.T. 1981. Punakaartin sota 1. Punaisen Suomen historia 1918. Opetusministeriö, Punakaartin historiakomitea. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1981.
- 28 Ibid.
- 29 Lehes, P. 2013. Jääkäri ja isänmaan ystävä. Savon Sanomat. Pääkirjoitukset 3.2.2013.
- 30 Lappalainen, J.T. 1981. Punakaartin sota 1. Punaisen Suomen historia 1918. Opetusministeriö, Punakaartin historiakomitea. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1981.
- 31 Hersalo, N.V., 1955. Suojeluskuntain historia I. Puolustustahtoinen kansa. Muinaisitsenäisyydestä valtiolliseen riippumattomuuteen. Hata Oy, Lahden kirjapaino- ja sanomalehti-osakeyhtiö, Lahti.
- 32 Lehes, P. 2013. Jääkäri ja isänmaan ystävä. Savon Sanomat. Pääkirjoitukset 3.2.2013.
- 33 Tikkanen, A. 1982. Kuopio vuosisatojen saatossa. Hämeenlinna, Arvi A. Kariston kirjapaino.
- 34 Lehes, P. 2013. Jääkäri ja isänmaan ystävä. Savon Sanomat. Pääkirjoitukset 3.2.2013.
- 35 Ibid.
- 36 Loukussa Kuopion kasarmilla (Matti Niskanen). Haastattelija Heimo Huhtanen 10.10.1966. Työväen muistitietotoimikunta/ Työväen Arkisto. Ote elämäkerta-haastattelusta. YLE Areena.
- 37 Uino, A. (toim.), 1999. Nuori Urho. Urho Kekkosen Kajaanin vuodet 1911-1921. Otava, Helsinki.
- 38 Loukussa Kuopion kasarmilla (Matti Niskanen). Haastattelija Heimo Huhtanen 10.10.1966. Työväen muistitietotoimikunta/ Työväen Arkisto. Ote elämäkerta-haastattelusta. YLE Areena.
- 39 Uino, A. (toim.), 1999. Nuori Urho. Urho Kekkosen Kajaanin vuodet 1911-1921. Otava, Helsinki.
- 40 Lappalainen, J.T. 1981. Punakaartin sota 1. Punaisen Suomen historia 1918. Opetusministeriö, Punakaartin historiakomitea. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1981.
- 41 Valtionrikosoikeuden akti 22754 1918-1918 (Närhi, Israel).
- 42 Kerman, R. 2017. Kuopion torinseudun lasten ja nuorten elämää 1940-luvulla. Books on Demand, Helsinki.
- 43 Paasikoski, J. 2005. Vastuu ja velvoitus. Kolme sukupolvea Saastamoisen perheyrytyksessä. Saastamoisen säätiö, Helsinki.
- 44 Valtionrikosoikeuden akti 1244 1918-1918 (Niskanen, Matti).
- 45 Loukussa Kuopion kasarmilla (Matti Niskanen). Haastattelija Heimo Huhtanen 10.10.1966. Työväen muistitietotoimikunta/ Työväen Arkisto. Ote elämäkerta-haastattelusta. YLE Areena.
- 46 Kekkonen, U. 1981. Vuosisatani 1. Keuruu, Otava.
- 47 Höök, M., 2010. Karhunkaataja, kapteeni Bror Berndt Höök. Huoltoviesti 2: 24-26.

Agitaattori Tuomas Hyrskymurto

Pirjo Terho

Tuomas Hyrskymurto

Joskus kauan sitten, ehkä 1990-luvulla, nyt jo edesmennyt äitini mainitsi ohimennen isäni äidin tuttavasta, jonka mies oli ”kuuluisa turkulainen punakaartilainen ja kommunistijohtaja, joka ammuttiin Venäjällä”. Nimi ei jäänyt mieleeni. En ollut moisesta henkilöstä kuullutkaan, eikä asia minua suuremmin edes kiinnostanut.

Muistini sopukoihin tieto kuitenkin jäi, sillä luettuani Rauno Lahtisen kirjan Punainen Turku 1917–1918 tiesin heti, kenestä äitini puhui. Kyseinen henkilö oli Tuomas Hyrskymurto, vallankumouksellinen, yksi Turun punakaartin perustajista, ”Suinulan teurastaja”, joka sai surmansa Pietarissa ns. Kuusisen klubin murhissa elokuussa 1920.

Puutarhuri ja kauppias

Tuomas Wilho Hyrskymurto (vuoteen 1906 Hellsten) syntyi Turussa 14. syyskuuta 1881. Hänen ammatikseen mainitaan tavallisesti kauppias, mutta hän oli myös opinkäynyt puutarhuri, joka valmistui lokakuussa 1904 Kaarinan Koriston puutarhakoulusta.

Hänen vanhempansa olivat suutari Johan Wilhelm Hellsten (1851–1912) ja Anna Fredrika s. Hellberg (1849–1919).

Hellstenin perheeseen syntyi yhdeksän lasta, joista Tuomas kuudentena. Perheen pojista aktiivisesti punakaartissa toimi myös maalari Yrjö Heimovaara (1887–1920). Hän kirjoitti kansannäytelmät Hyljätyt ja Kirkon kukkasat ja esiintyi usein Turun sos. dem. kunnallisjärjestön tilaisuuksissa lausuen runoja, esittäen kupletteja ym. Yrjö Heimovaara kuoli Turun pakkotyölaitoksessa, jossa kärsi tuomiota punakaartin pakkovärvärimä toimimisesta.

Tuomas Hyrskymurto ja Maria Fransiska ”Sissi” Niemelä (s. 17. tammikuuta 1886 Maaria, Hirvensalo) ilmoittivat Työmies-lehdessä kihlautuneensa 10. elokuuta 1908, avioliittoon heidät vihittiin 8. helmikuuta 1910. Poika Teuvo Tuomas syntyi 30. joulukuuta 1913 Turussa.

Sissi oli ennen avioliittoaan aktiivinen toimija Maarian Hirvensalon työväenyhdistyksessä nimeltä ”Sorto”. Hänet valittiin vuodeksi 1909 yhdistyksen johtokuntaan ja

huvitoimikuntaan. Lisäksi hän oli ”jäsenverojen kokooja”. Sissi ja Tuomas olivat molemmat aatteen ihmisiä ja oletettavasti tapasivatkin niissä merkeissä. Sissi oli kaunis nainen, jopa poliisilaitoksella otetuissa kuvissa hän näyttää viehättävältä todennäköisesti itse ompelemassaan röyhelöpuserossa ja rintarossissa.

Viimeistään vuodesta 1909 Tuomas Hyrskymurto omisti Turussa kansankeittiön eli kohtuuhintaisia aterioita työväelle ja vähävaraisille tarjoavan ruokalan osoitteessa Puutarhakatu 39. Hän myi keittiön elokuussa 1911 maanviljelijä U. Tarvaselle Paattisilta. Perheen varsinainen kauppias oli Sissi, jolla oli vaatetusliike Turussa Venäjänkirkkokadulla (nyk. Yliopistonkatu) numerossa 29 b. Sissin liike oli nimeltään ”Halvin Naisten ja Lasten Neulomo ja Vaatetusliike”. Liikkeessä myytiin valmiita naisten ja lasten vaatteita, joskin asusteita ommeltiin myös asiakkaan omista kankaista.

Tuomaksen ja Sissin ensimmäinen yhteinen koti sijaitsi ompelimon yhteydessä tai ainakin samassa talossa, sillä Turun osoitekalenterissa heille ei mainita muuta

Sissi ja Tuomas Hyrskymurto, kuva arviolta vuodelta 1908.

Lähde: Työväen arkisto, lupa no 1170900002

osoitetta kuin Venäjänkirkkokatu 29. Vuosina 1915–1916 perhe asui osoitteessa Humalistonkatu 5 ja vuodesta 1917 Aurajokirannassa yksikerroksisessa jugendtyylisessä puutalossa, jonka osoite oli Linnankatu 32.

Isoisäni oli Tuomas Hyrskymurron isän tavoin suutari, jolla oli 1900-luvun alkuvuosista alkaen Turussa suutarinverstaas sekä noin vuodesta 1909 lisäksi jalkineliike. Isoisäni tehdessä suutarintöitä liike oli pääasiassa isoäitini hoidossa. Uskoakseni Sissin ja isoäitini tuttavuus juonsi juurensa kauppiaspiireistä. Myös kaikki Turun suutarit lienevät tunteneet toisensa.

Poliittisen toiminnan alkuajat

Tuomas Hyrskymurto oli vannoutunut sosialisti jo vuoden 1905 suurlakon aikana, mutta hänen nimensä näkyy ensimmäisen kerran sanomalehdissä vasta nk. Hakaniemen mellakan yhteydessä. Helsingissä Hakaniemen torilla 2. elokuuta 1906 tapahtuneen aseellisen välikohtauksen osapuolina olivat ylioppilaiden suojeleuskaarti apunaan hallitukselle uskolliset venäläiset joukot sekä Viaporissa kapinaan nousseet venäläiset sotilaat apunaan punaisia aktivisteja. Hyrskymurto vangittiin mellakan yhteydessä ja hän joutui vankilaan, josta vapautui 11 kuukautta myöhemmin.

Vankilasta päästyään Hyrskymurto kierteli pitkään puhujamatkoilla värväämässä väkeä punaisen aatteen taakse ja kylvämässä vallankumouksen siementä. Hyvä agitaattori oli sosialisteille kyllä arvoinen. Puhujamatkat saattoivat ulottua kauas ja olla kestoiltaan pitkiä. Esimerkkinä vaikkapa Hyrskymurron vuoden 1908 marras-joulukuun vaihteessa Kiteen-Rääkkylän seudulle tekemä puhujamatka, jolloin hän puhui kymmenellä paikkakunnalla yhtä monen päivän aikana.

Puhujanlahjansa Hyrskymurto peri isältään, joka oli harras kristitty. Johan Hellsten oli Turun NMKY:n aktiivijäsen ja toimi lisäksi vuo-

sikymmeniä pyhäkoulunopettajana. Hänen nekrologissaan kerrotaan muun muassa, että hän ”usein maallikkopuhujana koko sydämensä palavalla innolla ja lämmöllä todisti onnestansa kristityn”. Epäilemättä Tuomas-poika aivan yhtä palavalla innolla todisti omaa sanomaansa.

Läheskään aina ei punaisten agitaattoria otettu ystävällisesti vastaan hänen saapuessaan paikakunnalle. Talvella 1909 Tuomas Hyrskymurto oli puhujamatkalla Suomenniemen suunnalla, jolloin häneltä Wäärän kestikievarissa evättiin hevoskyyti. Kun Hyrskymurto halusi tehdä asiasta merkinnän kestikievarin matkustajien päiväkirjaan, se piilotettiin häneltä. Hyrskymurto kirjoitti sitten valituksensa Savitaipaleen kirkonkylän kestikievarin päiväkirjaan. Kestikievari, kauppias U. Wäärä joutui aikanaan vastaamaan asiasta käräjille.

Hyrskymurron puhujamatkat saivat jäädä viimeistään vuonna 1917, sillä tehtävää alkoi olla Turussakin ihan riittämiin. Toukokuussa Hyrskymurto oli eräs keskeisistä henkilöistä Turun neljä päivää kestäneessä yleislakossa. Hän kuului alusta asti Turun sos. dem. kunnallisjärjestön radikaaliin siipeen, eikä toiminnassaan tuntenut sanaa kompromissi. Hyrskymurto oli lakkoihin yllyttäjä, epäjärjestyksen lietsoja ja väkivallan kannattaja.

Missä Hyrskymurto, siellä mellakka

Yleislakon päätyttyä Hyrskymurto valittiin komiteaan, joka alkoi suunnitella punakaartin perustamista Turkuun. Komitea päätti perustaa salaisen miliisin, joka koostuisi pelkästään luotettavista puoluetovereista. Näin työväellä olisi heti miliisijoukko valmiina, jos ja kun sellaisen tarve taas tulisi. Hyrskymurrolla oli alusta

asti suuremmat suunnitelmat: hän halusi julkisia kaarteja ja puhui voimakkaasti niiden perustamisen puolesta.

Vuoden 1917 aikana Turussa oli useita lakkoja, mielenosoituksia ja mellakoita, joiden yhteydessä Hyrskymurto mainitaan eräänä keskeisistä organisaattoreista. Suurimmat näistä olivat voimellakka, suurlakko ja miliisilakko. Miliisilakon aikana 15.–18. joulukuuta 1917 Turku oli käytännössä vailla järjestysvaltaa. 17. päivän vastaisena yönä viitisenkymmentä Turun keskustassa sijainnutta liikettä ryöstettiin. Lakon jälkeen Turussa ihmeteltiin miksi Sissi Hyrskymurron liike säästy, vaikka kaikki sen lähistöllä sijainneet kaupat ryöstettiin. Tuohtunut Hyrskymurto haastoi Uuden Auran oikeuteen, ”jatkuva valheellisesta herjauksesta ja toiminimen vahingoittamisesta”. Lehden kirjoitukset koskivat mm. kauppojen ryöstöjä, joissa ”toiminimi Sissi Hyrskymurto ei menettänyt lankaakaan”.

Elintarvikepulan aikana Hyrskymurtoa syytettiin turkulaisissa oikeistolehdistä erääksi Turun pahimmista elintarvikekeinottelijoista. Etenkin Turun Sanomien päätoimittaja Pontus Artti piti lehdessä asiaa esillä. Vaikea sanoa olivatko syytökset oikeutettuja ja jos olivat, kuinka paljon Hyrskymurto toiminnalla lopulta ansaitsi.

Hyrskymurron puoluetoveri Ernst Lähde jätti 7. tammikuuta 1918 kunnallistoimikunnan kokouspöytäkirjaan seuraavanlaisen Hyrskymurron luonteesta paljon puhuvan kommentin: ”Allekirjoittanut tahtoo merkitä vastalauseensa Hyrskymurron raakalaismaista menettelyä vastaan, jota hän käyttää toimikunnan kokouksissa koettaen huudoilla estää toisia toimikunnan jäseniä lausumasta ajatuksiaan”.

Hyrskymurto ei kaiketi ollut kovin suosittu, sillä kun puolueäänestyksessä valittiin Turun sosialistien ehdokkaat vuoden 1919 eduskuntavaaleihin, Hyrskymurto jäi sijalle 16 vaatimattomalla äänisaaliilla.

Sisällissota syttyi virallisen historiankirjoituksen mukaan 27. tammikuuta 1918. Hyrskymurto lähti tuolloin rintamalle, eikä sen jälkeen toiminut enää Turussa. Heti sodan ensimmäisenä päivänä Hyrskymurron johtama punakaartin ratsuväkiosasto miehitti Toijalan tärkeän risteysaseman. Turkulaiset menivät Toijalaan alun perin ottamaan vastaan asejuna, joka ei Korian sillan räjäyttämisen takia kuitenkaan päässyt perille.

31. tammikuuta oli vuorossa se tapahtuma, josta Hyrskymurto parhaiten muistetaan, eli Suinulan verilöyly. Hyrskymurto ei itse ollut Suinulassa, mutta hänen uskotaan myötävaikuttaneen verilöylyyn ratkaisevasti kieltämällä etukäteen turkulaisia ottamasta vankeja. Tämä johti 17 valkoisen aseetoman suojeluskuntalaisen murhaan ja 26 haavoittumiseen Kangasalan Suinulan kylän Markkulan talon pihalla. Tapahtuman jälkeen Hyrskymurto tunnettiin Suinulan teurastajana.

Touhukkaana Tampereella

Helmikuun alusta maaliskuun loppupuolelle asti Hyrskymurto oli Tampereella. Hän toimi kaupungin punakaartin johtoportaaassa kuuluu rintamaesikuntajaostoon. Lisäksi hän oli pohjoisten rintaman järjestyskomissaari. Alkuvaiheessa Hyrskymurto vastasi vaatteiden ja kenkien jakelusta kaartilaisille, koska ”toveri Hyrskymurto omasi riittävästi sisua ja karkeitä sanoja tehtävään”. Varusteista ja etenkin kengistä oli ilmennyt erimielisyyttä ja riitaakin kaartilaisien kesken.

Tuomas Wilho Hyrskymurto ent. Hellsten (14. syyskuuta 1881 Turku – 31. elokuuta 1920 Pietari) oli suomalainen kommunistinen vallankumousmies, alun perin turkulainen kauppias.

Lähde Työväen arkisto, lupa no 1170900002

Tampereen seudun kapinahistorian vuonna 1921 kirjoittanut K. V. Kaukovalta arvioi, että suuri osa punakaartilaisista oli kunnollisia suomalaisia tehtaiden työntekijöitä, maalaisrenkejä ja torppareita, jotka olivat joutuneet ”punaisen hypnoosin valtaan”. Heidän lisäksi oli sellaisia, joilla oli rikolliset vaistot, säälintunteen puute ja verenhimo. Tätä tyyppiä oli esimerkiksi Hyrskymurto, ”vaikka hienompaa lajia”. Kolmannen laajan ryhmän muodostivat ”kansamme sivistymättömät ainekset”. Näihin Kaukovalta lukee mm. esikaupunkien, sellaisten kuin Turun Raunistulan ja Nummenpakan sekä Helsingin Sörnäisten nuorison. Tampereen Pispala ja Järvensivu sen sijaan ovat huomattavasti ”Turun mädänpesiä” korkeatasoisempia työväenluokan asuinalueita.

Huomatessaan Tampereen olevan uhattuna punaiset ryhtyivät kiireesti varustautumaan tulevaa varten. Ylikankaan mukaan ”Väkevimminkin riehui jonkinmoisella yleisvaltakirjalla turkulainen kauppias Tuomas Hyrskymurto. -- Puuhakas, remuava ja reuhaava tyyppi suolsi solkeaan kirosanoja, käskyjä, neuvoja

ja hirtehisuumoria sekä tempoili ryyppyjä”. Elementissään Hyrskymurto oli, kun hän pääsi kiinni telefooninkampeen. Hän rasiitti keskusta yhtä mittaa tilaamalla puheluita milloin mihinkin. Kaikkia Hyrskymurron pyytämiä puheluita ei voitu yhdistää valkoisten kuuntelua peläten, mikä ”kuohutti Turun kauppiasta”.

Hyrskymurto oli Tampereella vielä 22. maaliskuuta, jolloin hän iltapäivällä tiedotti Turkuun lahtarien olevan kaupungin kynnyksellä ja kertoi tulevansa itse seuraavana päivänä Turkuun puhumaan lisää miehiä mukaan taisteluun. Hyrskymurto poistui Tampereelta 23. maaliskuuta. Hän osallistui vielä samana iltana Turun VPK:n talolla pidettyyn kokoukseen, jossa piti vetoavan puheen. Hyrskymurto sai mukaansa 300 kaartilaisista, jotka matkustivat junalla Toijalaan.

Tampereen puolustuspäällikkönä toimi Eino Rahja (1885–1936), joka oli osallistunut ensimmäiseen maailmansotaan lentäjänä. Hänen uskotaankin poistuneen piiritystä kaupungista lentokoneella. Myöhemmin hän lenteli Tampe-

reen yllä pudottaen rohkaisevia lentolehtisiä kaupunkiin. Eino Rahjan onnistui koota Etelä-Suomesta ja Pietarista 2 000 miehen joukko, jonka voimin hän lähti 30. maaliskuuta murtamaan Tampereen saartorengasta etelästä päin. Hyrskymurto oli Rahjan apuna Toijalassa viimeistään 27. maaliskuuta alkaen ja oli paikalla vielä ainakin 6. huhtikuuta.

Tampereen kohtalo ratkesi verisessä kaupunkisodassa. Pääsiäiviikolle ajoittuneisiin ratkaiseviin taisteluihin otti osaa 16 000 valkoista ja 14 000 punaista. Tappiot olivat raskaat molemmin puolin. Tampereen valtauksen jälkeen punaisten sota muuttui lähinnä perääntymiseksi itää kohti. Yhteenottoja oli vielä, mutta molemmat osapuolet tiesivät, että sota oli jo ratkennut. Suomen sodista surullisin päättyi 15. toukokuuta 1918 kestätyään kolme ja puoli kuukautta.

Neuvosto-Venäjällä

Punaisen Suomen nimekkäimmät johtajat, kuten Otto Wille Kuusinen, Oskari Tokoi, Yrjö Sirola ja Kullervo Manner pakenivat 26.

huhtikuuta viiden suomalaisen pakolaislaivan saattueessa Viipurista, punaisten viimeisestä tukikohdasta, Pietariin. Samoilla laivoilla pakeni myös Eino Rahja veljiensä Jaakon (1872–1926) ja Jukan (1887–1920) kanssa. Heidän seurassaan oli todennäköisesti myös Hyrskymurto.

Siitä, milloin ja miten Sissi ja Teuvo päätyivät Neuvosto-Venäjälle, ei ole tietoa. He luultavasti menivät Pietariin jo hyvissä ajoin, sillä monet punaisten johtajista lähettivät perheensä edeltä ja seurasivat itse myöhemmin perässä. Sissin vaatetusliike toimi vuoteen 1919 asti, jolloin lehdissä ilmoitettiin 16. kesäkuuta osoitteessa Venäjänkirkkokatu 29 b liikkeen lopettamisen takia pidettävästä huutokaupasta. Kaupan oli myymäläkalustoa, kuten tiski, hyllyjä, naulakoita, kassalaatikko, kaksi suurta peiliä, neulomakoneita, sähkölamppuja ym.

Neuvosto-Venäjällä Hyrskymurto toimi ensin komissaarina suomalaisten perustamassa Tuki-nimisessä kommuunissa, joka sijaitsi Permin kaupungin länsipuolella. Hyrskymurron alkuaikojen toiminnasta Neuvosto-Venäjällä tiedetään lisäksi, että syksyllä 1918 hän järjesti Aunuksen Tulemajärven Hilkoissa propagandanvälitystä Suomeen; saman vuoden marraskuussa hän vei junalla propagandatuotteita ja käsikranaatteja Petroskoihin. Keväällä 1919 Hyrskymurto toimi agitaattorina Inkerissä. Asetuttuaan lopullisesti Pietariin hän kävi punakomentajakurssin, jolta valmistui keväällä 1920.

Myös Pietarista käsin harjoitettiin propagandatoimintaa Suomeen. Tänne lähetettiin ”yllyttäjiä” ja ”kuriireja”, joita aika ajoin jäi kiinni. Kuulusteluissa he kertoivat Pietarin toimistosta, jota pyörittivät Hyrskymurto, Eino Rahja ja toi-

mittaja, alkujaan asemamies Kustaa Mikko Evä (1878–1927), joka oli sodan aikana toiminut pohjoisen rintaman esikunnassa yhdessä Eino Rahjan ja Hyrskymurron kanssa.

Lokakuussa 1919 Hyrskymurto toimitutti Pietarista Suomen rajalle punaisten julkaisemia painotuotteita Suomen Yliopiston kokoelmaan liitettäväksi. 23 kiloa painava säkki oli tuotu Kaljaalan kylään helposti havaittavaan paikkaan. Yleisesikunta toimitti kirjat Helsingin yliopiston kirjastoon. Keväällä 1920 Hyrskymurto lähetti toisen samansisältöisen kirjalähetyksen, joka käsitti 770 nidettä. Sen toivat Helsinkiin englantilaiset, jotka palasivat kotimaahansa Suomen kautta.

Kahden kerroksen kommunisteja

Suomalainen Kommunistinen Puolue (SKP, vuodesta 1920 Suomen Kommunistinen Puolue) perustettiin Moskovassa 29. elokuuta 1918. Uusi puolue katsottiin välttämättömäksi Suomen sosialidemokraattisen puolueen epäonnistuttua vallankumouksen johtamisessa. SKP:n ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Yrjö Sirola ja keskuskomiteaan mm. Otto Wille Kuusinen, Kullervo Manner, Eino ja Jukka Rahja sekä K. M. Evä. Tuomas Hyrskymurto oli keskuskomitean toimitsija ja puolueen ”agitatsioonin” johtaja.

Eino Rahja, hänen kaksi veljeään Jaakko ja Jukka sekä entinen eduskunnan puhemies Kullervo Manner (1880–1939) olivat Pietarin punaisten suomalaisten keskeiset henkilöt. Pietarissa jo ennen vallankumousta asuneet Rahjan veljekset tunsivat henkilökohtaisesti Leninin, jonka henkivartijoina he olivat toimineet Venäjän vallankumouksen ratkaisun päivinä.

SKP:n ensimmäisessä puolueohjelmassa sen tärkeimmäksi tavoitteeksi asetettiin sisällissodassa kärsittyjen vääryyksien korjaaminen, mikä käytännössä tarkoitti uuden aseellisen kapinan valmistelua Suomessa. SKP:n johtoporras joutui kuitenkin pian toteamaan, ettei Suomen työväki halunnut ryhtyä uuteen vallankumousyritykseen. Toinen paha pettymys oli se, ettei Neuvosto-Venäjän sodanjohtaja Lev Trotski monista eri syistä johtuen uskaltanut hyökätä Suomeen, vaikka mieli kovasti teki ja SKP:n johto yritti häntä siihen kaikin tavoin rohkaista.

Pietarissa entisen punakaartin johto muodosti seurapiirin, joka vietti sängen mukavaa elämää. He asuivat ylellisesti, jotkut (kuten Jukka Rahja) parhaissa hotelleissa. Osa (kuten luultavasti Hyrskymurron perhe) asui talossa, jonka osoite on vaihtelevasti joko Krasnyh Zor-katu tai Kamenno-ostrovski prospekt numero 26–28. Petrogradskin kaupunginosassa sijaitseva ylellinen talo rakennettiin vuosina 1910–1914 ja sen suunnitteli maineikas arkkitehti Léon Benois. Talon viidennen kerroksen huoneistossa 116 sijaitsi suomalaisten kommunistien kokoontumispaikka, jota kutsuttiin Kuusisen klubiksi.

Rahat puolueen toimintaan ja johdon ylelliseen elämään tulivat suureksi osaksi Neuvosto-Venäjän hallitukselta, joka tuki SKP:tä taloudellisesti 28 milj. ruplalla vuodessa. Osa seurapiirin rahoista oli ryöstösaalista, jonka punaiset ottivat mukaansa poistuessaan Suomesta. Turussa punaiset ryöstivät ainakin postin ja rautateiden käteisvarat. Suomen Pankin Helsingin ja Tampereen konttorit ryöstettiin, samoin muitakin pankkeja ja kassoja tyhjennettiin.

Tavallisten rivikommunistien asiat olivat paljon huonommin kuin vallankumousjohtajien. Monet asuivat

ahtaissa asunnoissa vailla mukavuuksia, jotkut vielä huonommin kasarmeissa tai parakeissa. Elintarvikkeista oli jatkuva pula, samoin lääkkeistä ja paljon muustakin. Paikolaiset hajaantuivat pian ympäri Neuvosto-Venäjää vain osan jäädessä Pietariin, jonka virallinen nimi jo vuodesta 1914 oli ollut Petrograd. Suomalaiset puhuivat edelleen Pietarista.

”Pistooliopposition” ratkaisu

Varsin pian SKP:n perustamisen jälkeen puolueen rivit alkoivat rakoilla ja erimielisyyksiä ilmeni niin henkilö- kuin asiakysymyksissäkin. Suomalaiset lehdet uutisoivat keväällä 1920 SKP:n vakavasta hajaannuksesta. Puolueen kapinalliset olivat saaneet tarpeekseen leveästi elävistä herrasosialisteista, jotka olivat itse nimittäneet itsensä puoluejohtoon. Opposition johtohenkilö oli Janakkalasta kotoisin ollut opettaja, sanomalehtimies, entinen kansanedustaja ja punakomentaja Voitto Eloranta (1876–1922). Toinen äänekäs oppositiolainen oli Aku Paasi (alkuperäiseltä nimeltään August Pyy, 1895–1938), Viipurin läheltä Suurperosta kotoisin ollut pehtori ja punaupseeri.

Jo SKP:n toinen puoluekokous elo-syyskuussa 1919 oli riitaisa. Tuolloin riideltiin pääasiassa rahasta, jota tuntui tosiaan olevan. Puolueen rivijäsenet antoivat johdolle palautetta etenkin siitä, että se oli sijoittanut 17 milj. ruplaa tuottamattomiin teollisuuslaitoksiin. Eino ja Jukka Rahjaa arvosteltiin despootin otteista. Kun joku vielä kehtasi mainita ne miljoonat ruplat, jotka Jukka Rahja oli pistänyt omiin taskuihinsa, närkästyneet Rahjat kannattajineen, joihin lukeutuivat ainakin Hyrskymurto ja K. M. Evä, poistuivat paikalta pitämään omaa kokoustaan muualla.

SKP:n kolmannessa puoluekokouksessa elokuun puolivälissä 1920 puolueen sisäiset riidat olivat taas näkyvästi esillä. Opposition oli tarkoitus syrjäyttää puolueen johdosta ainakin Kullervo Manner, Eino ja Jukka Rahja sekä K. M. Evä, mutta hanke ei onnistunut. Kullervo Mannerista tuli keskuskomitean puheenjohtaja, eikä Rahjoista päässyt eroon millään. Einolla ja Jukalla oli salakuljetus- ja valuuttakeinottelupuuhi Suomen rajalla ilman, että kukaan niihin puuttui. Veljesten, etenkin Jukan, yksityiselämästä liikkui Pietarissa viljejä huhuja. Rahjan veljekset tunnettiin runsaasta alkoholinkäytöstä ja sama liitettiin myös Hyrskymurtoon.

31. elokuuta 1920 piti SKP:n Pietarin kollektiivi viikkokokoustaan Kuusisen klubilla. Vähän kello kahdeksan jälkeen illalla klubille tunkeutui seitsemän opposition jäsentä Aku Paasin johdolla. Pistoolien aseistautuneet miehet tapasivat eteisessä tupakalla olleen Jukka Rahjan ja ampuivat hänet siihen paikkaan. Sen jälkeen tulitus jatkui ensin lasiovien läpi itse kokoushuoneeseen ja sitten sisällä kokoushuoneessa niin kauan kuin ammuksia riitti. Murharyhmä poistui paikalta jättäen jälkeensä kahdeksan kuollutta ja yksitoista haavoittunutta.

Surmansa saivat Jukka Rahjan ja Tuomas Hyrskymurron lisäksi entiset kansanedustajat Väinö E. Jokinen, Konsta Lindqvist ja Juho Sainio, punakomentaja Juho Viitasaari, Eino Rahjan adjutantti Ferdinand Kettunen sekä kanslisti Liisi Savolainen. Vaikeasti haavoittuneet Jaakko Rahja ja K. M. Evä toipuivat joten kuten, samoin muut haavoittuneet. Tappolistan kirjessään olleet Eino Rahja ja Kullervo Manner eivät olleet iskun aikana klubilla.

Murharyhmä jäi kiinni verksestään, sillä läheisellä kadulla ollut miliisipartio kuuli ammuskelun ja miehet tulivat miliisejä vastaan talon alaovella. He antautuivat vastarintaa tekemättä; toisaalta ammuksiakaan ei enää ollut. Suomalaiset lehdet nimeivät murharyhmän jäsenet, jotka olivat Aku Paasin lisäksi punakomentajat Otto Palho ja Allan Hägglund, toimittaja Väinö Pukka, sähkömies Lauri Sulander, oppositiojohtaja Voitto Eloranta sekä eräs Matikainen, jonka henkilöllisyydestä en löytänyt tarkempia tietoja.

Hauta ikuisen tulen äärellä

Paljon uhreja vaatinutta attentatitua ei voinut loputtomiin salata. Tietoa siitä, että kuolleet olivat SKP:n sisäisen konfliktin uhreja, ei mitenkään voinut päästää julkisuuteen. Niinpä Tšeka (Pietarin turvallisuuspalvelu) yritti kuumeisesti keksiä kelvollisen selityksen tapahtuneelle. Ennen hautajaisia lehdistölle sitten tiedotettiin, että murhien takana olivat valkoiset terroristit, jotka olivat teloittaneet Suomen kommunistien parhaimmiston.

Juhlalliset hautajaiset järjestettiin Pietarissa 12. syyskuuta. Niihin osallistui lähes 100 000 ihmistä. Ruumissaatto lähti liikkeelle Talvipalatsista, missä ruumisarkut olivat olleet esillä, päätyen Marskentälle. Siellä uhrin laskettiin vallankumousuhrien veljeshautaan samalla, kun Pietari-Paavalin linnoituksesta kajahti 21 tykinlaukausta. Uhrin haudattiin yhteisen hautakiven alle, joka yhä on paikoillaan Marskentällä ikuisesti palavan tulen lähetyvillä.

Murharyhmän jäsenet tuomittiin aikanaan lieviin, 3–5 vuoden vankeusrangaistuksiin. Tämä suututti etenkin Eino Rahjaa ja Kullervo Manneria, jotka äänekäästi olivat vaatineet ankaria

rangaistuksia. SKP:n johdon vaatimuksesta oppositiojohtaja Voitto Eloranta, joka ensin tuomittiin viideksi vuodeksi vankeuteen, teloitettiin marraskuussa 1922. Myöhemmin vangittiin myös attentaatin suunnittelussa mukana ollut Elorannan vaimo, kirjailija Elvira Willman-Eloranta (1875–1925), joka myös teloitettiin.

Maria Fransiska Karlovna Hyrskymurto mainitaan SKP:n jäsenluettelossa numerolla 772 vielä vuonna 1940, jonka mukaan hän siis oli tuolloin elossa Neuvostoliitossa. Sukunimestä päätellen hän ei avioitunut uudelleen. Teuvon vaiheista ei ole mitään tietoa. Sissi julistettiin kuolleeksi vuonna 1952 ja Teuvo vuonna 2005. Sissin kohtalo ilmeisesti askarrutti isoäitiäni ja sai hänet muistelemaan tätä vielä silloinkin, kun vuoden 1918 tapahtumista mieluummin vaiettiin. Sissin elämän loppuvaiheista olisi mielenkiintoista saada lisätietoja.

Lähdeluettelo:

Turun rippikirjat 1881–1921

Venäjän sosiaalipoliittisen historian arkisto RGASPI, Fondi 495, Luettelo 269: Suomen kommunistisen puolueen jäsenten henkilöasiakirjat 1930–1940.

Turun osoitekalenterit vuosilta 1909–1919. Turun Kirjapaino ja Sanomalehti oy.

Harjula, Mirko: Suomalaiset Venäjän sisällissodassa 1917–1922.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1073. Jyväskylä 2006.

Jokela, Arto: Paremmän maailman rakentajat : Turun Sosialidemokraattisen Kunnallisjärjestön historia 1906–1996. Tampere 1999.

Kaukovalta, K. V: Tampereen seudun kapinahistoria. Helsinki 1921.

Lahtinen, Rauno: Punainen Turku 1917–1918. Tallinna 2016.

Ylikangas, Heikki: Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa. WSOY, Porvoo 1993.

Suomen sotasurmat 1914–1922 : Yrjö Heimovaara <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input?hakuid=38431>

Šušarin, Igor: Kuka on tasavertaisempi? <http://suomi.fontanka.fi/articles/364/>

Sanomalehdet: Aamulehti, Demokraatti, Rajavahti, Sosialisti, Tampereen Sanomat, Turun Sanomat, Työmies, Uusi Aura ja Uusi Suomi.

Pirjo Terho

Pirjo Terho on turkulainen sukututkija ja Turun seudun sukututkijoiden kunniajäsen.

Hän on julkaissut kaksi sukukirjaa ja kirjoittanut useita sukututkimukseen liittyviä artikkeleita.

Nattarin isännän viesti valkoisten voitosta

Raine Raitio

Nattari

Kangasalan Vatialan kylän Nattarin perintötalo sijaitti 1800- ja 1900-luvun vaihteessa kylän keskustaajamassa lähellä Tampereen rajaa. Tilan talouskeskus määrättiin isojaon järjestelytoimituksen yhteydessä siirrettäväksi vanhalta paikaltaan 300 metriä kauemmaksi. Uutta päärakennusta alettiin rakentaa 1907, mutta talo oli edelleen 1910-luvun puolivälissä keskeneräinen.

1900-luvun alussa Nattarin omisti Juho Nattari. Hänen jälkeensä tila kuului vähän aikaa Bertel Grahnille, ja vuonna 1916 talon ostivat ylikonstaapeli Juho (Janne) Konstantin Ylinen (s. 30.5.1878 Pälkäne) ja hänen vaimonsa Lyyli (o.s. Koskinen, s. 8.3.1880 Ruovesi).

Uusi omistaja oli poliisi

Uudet omistajat olivat olleet edelliset viisi vuotta vuokralla Vatialan Eerolassa. Juho Ylinen olisi halunnut ostaa valtion omistaman Eerolan talon, mutta silloin hän olisi joutunut sotilasvirkataloja

koskevien säännösten vuoksi luopumaan poliisin toimesta, mitä hän ei halunnut tehdä. Talo voitiin myydä vain päätoimiselle maanviljelijälle.

Juho Ylinen siirtyi Osaran maanviljelykoulun jälkeen Tampereen poliisilaitoksen palvelukseen vuonna 1904. Työ oli vaarallista, ja pidättäessään Venäjän Valtionpankin ryöstäjää hän haavoittui vaikeasti päähän ja olkapäähän.

Vuonna 1918 hänet ylennettiin ylikonstaapeliksi, ja 1938 hän erosi täysin palvelleena poliisitoimestaan ja siirtyi viljelemään omistamaansa Nattarin tilaa. Ansoistaan poliisina hänelle myönnettiin Suomen Valkoisen Ruusun I-luokan mitali.

Juhon ollessa poliisina Lyyli-emäntä hoiti käytännössä Nattarin taloa lastensa kanssa. Myös Lyyli Ylinen palkittiin 1956 Suomen Valkoisen Ruusun Ritarikunnan I-luokan ansiomitalilla tunnustuksena hänen työstään kahdeksan lapsen äitinä, kasvattajana ja perheenemäntänä.

Ylinen hoiti aktiivisesti kyläläisten asioita

Juho Ylinen oli aktiivisesti mukana hoitamassa Vatialan kylän yhteisiä asioita. 1900-luvun alussa kylällä oli oma kirjasto, kylän yhteisellä maalla oli useita vuokralaisia, maanomistajat vastasivat teiden hoidosta ja kyläyhteisö kävi myös maa-aineskauppaa myymällä Tallimäen yhteisalueelta soraa.

Jotta asioita olisi ollut helpompi hoitaa, oli kylän jakokunnalla oma ”johtokunta”. Vuonna 1915 kylän yhteisiä asioita hoitamaan valittiin Juho Ylinen, Kalle Raatala ja Kalle Marttila. Kyläkassan hoitajana toimi Juho Ylinen.

Ylinen osallistui myös puhelin hankintaan kylälle toimien myöhemmin Vehmaisten Puhelin Oy:n puheenjohtajana. Vuonna 1915 hän oli käynnistämässä Kangasalan ensimmäisen osuuskassan toimintaa ja 1918 hankkimassa Vatialan kylälle sähköä.

Osuuskassan perustaminen oli ensimmäisen kerran esillä maatalousseuran kokouksessa keväällä

1914 ja kesäkuussa 1915 oltiin jo niin pitkällä, että kassa voitiin perustaa. Perustamisvuosi oli samalla osuuskassojen nousukautta, sillä kyseisenä vuonna perustettiin osuuskassoja enemmän kuin yhtenäkkään vuonna sitä ennen. Kaupparekisteriin uusi osuuskassa merkittiin marraskuussa 1915 nimellä Länsi-Kangasalan Osuuskassa. Kassan hallitukseen valittiin

viisi maanviljelijää, joiden joukossa oli ainoana Vatialan kyläläisenä Nattarin isäntä Juho Ylinen.

Toiminimi muutettiin sääntöjen muutoksen yhteydessä Kangasalan Osuuskassaksi 1930 ja lainsäädännön muutoksen myötä kassasta tuli Kangasalan Osuuspankki 1970.

Vatialan ja Lemposten kylien sähköyhtiön perustava kokous pidettiin reilu pari vuotta myöhemmin Liutun tilalla 8.9.1918. Läsnä rouva Fanni Granberg, herrat K. Raatala, K. Hamppu, J. Sallbom, J. Ylinen, K. Märve, K. Marttila, K. Similä, K. A. Heikkilä, I. Hentilä ja Toivo Niittylä sekä E. Alanen.

Juho Konstantin Ylinen (s.1878) ja hänen vaimonsa Lyyli (s.1880 Ruovesi) vuonna 1906.

Kiertokoulun opettaja Lyyli Koskinen oli kartanonvoudin tytär Ruovedeltä ja avioituttuaan Juho Ylisen kanssa vuonna 1906 he asettuivat asumaan Kangasalle.

Kuva: I. Nyman Tampere. Seppo Ylisen kokoelma

Nattarin isäntä Juho Ylinen (2. vasemmalta) ryhmänsä kanssa 1918.
 Kuva: Atelier Pallas Tampere. Seppo Ylisen kokoelma

Vatjalan alue osoittautui kuitenkin liian pieneksi oman sähköyhtiön toiminta-alueeksi ja jo joulukuussa 1919 oltiin jo sen tosiasian edessä, että oma yhtiö tuli liian kalliiksi. Tällöin Juho Ylinen valtuutettiin ottamaan selvää millä ehdoilla voitaisiin liittyä Messukylän Sähkö Osakeyhtiöön, mikä toteutuikin jo seuraavan keväänä.

Ylinen oli myös Kangasalan kunnan taksoituslautakunnan jäsen ja Tampereen poliisimiesyhdistyksen perustajajäsen ja monivuotinen puheenjohtaja sekä myöhemmin yhdistyksen kunniajäsen.

Sisällissodan veteraani

Ylinen osallistui vuoden 1918 sisällissotaan valkoisten puolella toimien ryhmänjohtajana kuljettaen muun muassa osan Tampereen

poliisilaitoksen aseista saartoreenkaan läpi. Hän oli mukana Kuhmoisten, Oriveden, Lempäälän ja Tampereen taisteluissa. Hän oli mukana myös siinä kärkipartiossa, joka saapui ensimmäisenä Kangasalle Oriveden suunnasta.

Valkoisten vallattua kirkonkylän paenneet kyläläiset saattoivat palata koteihinsa. Silloinen Kangasalan kirkkoherra Usko Tuhkanen on muistellut maaliskuun loppupuolen tapahtumia seuraavasti:

”Seisoin sinä kuulakkaana kevätalven aamuna kiitollisena hiljentyneenä Tapulinmäellä. Kirkonkellot soittivat viestiä: Palatkaa koteihinne.

Seisoessani siinä kuulin kavion kopsetta alhaalta tieltä. Ryhdikäs ratsastaja – lumikaapuun puettu-

na – kääntyi ylös Tapulinmäelle. Hypähti ratsunsa selästä ja tervehditi: ’Hyvää päivää kirkkoherra Tuhkanen’, Kun en tuntenut parrakasta miestä hän lisäsi: ’Olen Nattarin isäntä’.”

Ylinen kävi henkilökohtaisesti ilmoittamassa paossa olleille, että he saattoivat tulla pois piiloistaan. Eräs perheenäiti muistelikin myöhemmin huojentuneena kolmen lumikaapuisen ratsastajan tuloa heidän piilopaikkansa eteen, sillä he olivat olleet paossa pienten lasten kanssa ja täysin tietämättömiä tapahtumien kulusta.

Juho Ylinen kuoli 1955. Ylisen perikunta myi 1970-luvun alussa Nattarin talon Kangasalan kunnalle, ja tilan maille rakennettiin 1970- ja 1980-luvulla Nattari-nimen saanut uusi asuntoalue.

Lähteet:

Seppo Ylisen kok. Kansio: Nattarin mummun ja vaarin muistoksi.

Osmo Niemen kok. Vatialan Sähkö Oy:n yhtiökokousten ja hallituksen pöytäkirjat 1918–1947 ja Vatialan kylän jakokunnan pöytäkirjat 1915–1963.

Anttila, Olavi, 110 kehityksen ja kasvun vuotta. Kangasalan historia III v. 1965–1975. Kangasalan

kunta. Kangasala 1987.

Henkilötietoja 70 vuotta – Aamulehti 30.5.1948.

Juho Ylinen 70-vuotias – Kangasalan Sanomat 29.5.1948.

Kunniaäiti emäntä Lyyli Yliselle Suomen Valkoisen Ruusun Ritarikunnan ansiomitali – Kangasalan Sanomat nro 20/1957.

Kangasalan nauhataajama 1900-lu-

vun alkukymmeninä. Vatiala, Lentola, Suorama, Pikonkangas, Huutijärvi. Toim. Raine Raitio, Merja Rytsy, Jaakko Jussila ja Markku Aro. Kangasala-Seura ry. 1991.

Seppälä, Raimo, Oma pankki. Osuuskassa- ja pankkitoimintaa Kangasalla vuodesta 1915, Sahalahdella vuodesta 1925, Kivennavalla 1906–1944. Kangasalan Osuuspankki. Tampere 2005.

Valkoiset saapuivat keskiviikkona 20.3.1918 Kangasalan pohjoisosiin ja seuraavana perjantaiamuna he hyökkäsivät punaisten etuvartioasemia vastaan Vihtiälässä ja Vääksyssä. Iltapäivällä he olivat jo edenneet Kangasalan kirkonkylään. Oheinen valokuva lienee otettu tuon tapahtuman yhteydessä. On jopa mahdollista, että kuva on ainut valokuva tästä tapahtumasta. Vahinko vain, että alkuperäinen kuva on vahingoittunut ja sen keskeltä on irronnut palanen. Taustalla olevan Tapulinmäen päällä näkyy nuorisoseurantalo Pirtti. Kuva Seppo Ylisen kokoelma.

Elämä päättyi Lahden vankileirille

Raija Kannisto

Kalle Kanniston koti ja
nuoruus

Kalle (Kaarle) syntyi Suodenniemellä 12.2.1875. Vanhemmat olivat torppari Vihtori Kannisto Suodenniemeltä ja Eeva Taavetin-tytär Matalajärvi Mouhijärveltä. Perheeseen syntyi kahdeksan lasta ja Kalle oli toiseksi vanhin.

Ripille Kalle Kannisto pääsi 16-vuotiaana vuonna 1891, minkä lisäksi hän oli käynyt kiertokoulun. Rippikoulua edeltävänä vuonna hän lähti Kanniston koti-

torpasta rengiksi Suodenniemen eri taloihin, missä hän viipyi vuoden pari kerrallaan.

Vuonna 1897 Kalle muutti takaisin isänsä Vihtorin isännöimään Kanniston torppaan, missä asui silloin myös hänen viisi sisarustaan. Kotitalossaan hän ei kuitenkaan viihtynyt, vaan jatkoi kiertämistään eri talojen renkinä.

Kalle Kannisto vihittiin Peräseinäjoella 27.11.1907 sieltä kotoisin olevan Olga Adolfina Ollinkosken kanssa. Olga oli

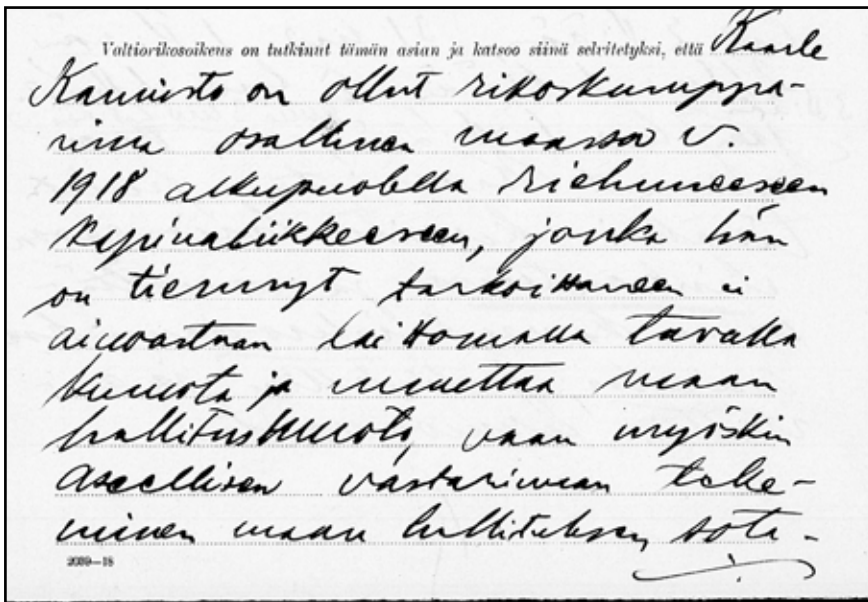
syntynyt 27.4.1877. Jostain syystä Olga muutti Suodenniemelle vasta syksyllä eli 10 kuukautta vihkimisen jälkeen. Muuton jälkeen heille syntyi 28.11.1908 poika, joka sai nimekseen Kalle Matias kutsu-animeltään Matti.

Kanniston torpassa asuivat Kalle vaimonsa ja poikansa kanssa sekä Kallen äiti Eeva ja nuorin veli Johannes, joka oli ostanut torpan omistukseensa 1907. Isä Vihtori oli kuollut 10.9.1907.

Kanniston torppa
Suodenniemen
Makkosen kylässä

Kuva
Raija Kannisto

Ote Valtiorikosoikeuden päätöksestä no 2275
11.7.1918

Olga-äiti kuoli 21-vuotiaana rintatautiin Matti-pojan ollessa vain neljän kuukauden ikäinen. Ilmeisesti Eeva-mummu hoiti aluksi Mattia.

Kalle-isä muutti 1913 Pohjankylän Tahlon taloon työmieheksi. Kallen naimaton Pauliina-sisar palasi Mouhijärveltä takaisin Suodenniemelle ja alkoi huolehtia Matti-pojasta ja 62-vuotiaasta kivulloisesta Eeva-äidistä.

Kanniston tila myytiin elokuussa 1916, koska sen ostanut Johannes Kannisto oli kuollut muutamaa vuotta aiemmin ja leski halusi myydä tilan. Kalle Kannisto työskenteli vuonna 1917 nahkurina Oskari Ahlforsilla Suodenniemen Kittilässä.

Kalle Kannisto sisällissodassa

Nahkuri Kalle Kannisto liittyi keväällä 1917 Suodenniemen keskiseen työväenyhdistykseen ja myös punakaartin toimintaan kiväärimiehenä sen perustamisesta lähtien.

Kalle Kannisto osallistui Punakaartin toimintaan sekä kaartin järjestämiin ryöstöihin ja taistelui-

hin vuoden 1917 syksyn ja vuoden 1918 talven ja kevään aikana sekä antautui muiden punaisten kanssa Lahdessa 1.5.1918.

Valtiorikosoikeuden 11. heinäkuuta 1918 antaman päätöksen mukaan

“Kaarle Kannisto on ollut rikoskumppanina osallisena useassa vuoden 1918 alkupuolella riehuneeseen kapinaliikkeeseen, jonka hän on tiennyt tarkoittaneen ei ainoastaan laittomalla tavalla kumota ja muuttaa maan hallitusmuoto, vaan myös aseellisen vastarinnan tekeminen maan hallituksen sotavoimalle sen jouduttua sotatilaan Venäjän valtakunnan kanssa, sekä että Kannisto on talvella 1918 ottanut osaa ryöstöihin ja ilmeisesti ollut ainakin avustamassa Kalle Sian-ojan murhaamista Mouhijärvellä, minkä vuoksi Oikeus on tuominnut Kanniston pidettäväksi kuritus-huoneessa elinkautensa ja menettämään kansalaisluottamuksen ainiaaksi.”

Kalle Kannisto anoi armoa Valtiorikosylioikeudelta 16.7.1918. Asian käsittely jäi kesken, koska Kalle Kannisto kuoli muutama päivä myöhemmin 43-vuotiaana.

Kuolinpaikaksi on merkitty vankileiri. Kuolinsyytä ei ole mainittu.

Kallen pojan Mattin elämä

Kallen poika Matti kävi kiertokoulun keväällä 1917 ja aloitti kansakoulun syksyllä. Täysin orvon pojan huollosta vastasi pojan isän sisar eli Pauliina-täti. He asuivat Tahlon talossa. Matti kävi täydet neljä vuotta kansakoulua ja sai hyvän todistuksen.

Hän oli ensimmäinen sukuun kuuluva henkilö, jonka nimen löysin kansakoululaisten luettelosta.

Matti kuoli 20-vuotiaana keuhkotautiin.

Lähteet

Suodenniemen kirkonkirjat

Valtionrikosoikeuden akti no 2275

Insinööri Werner Ryselin – Tampereen Schindler?

Jorma Lappalainen

Työntekijöitä vankileiriltä
Lokomolle

Kuten tunnettua Oskar Schindler oli saksalainen liike- ja teollisuusmies, joka tunnetaan ponnisteluistaan juutalaisten työntekijöidensä suojelemiseksi holokaustilta. Hän pelasti yli 1 100 juutalaista pitämällä heitä työssä ase- ja ampumatarviketehtaassaan, joka sijaitsi ensin Krakovassa ja sodan viime vaiheessa nykyisessä Tšekin tasavallassa. Hän oli syntynyt 1908 Zwittausissa, Määrissä, Itävalta-Unkarissa ja kuoli 9. lokakuuta 1974 Hildesheimissa Saksassa.

Lauri Lepola (2013) on pitänyt Tampereella toiminutta insinööri Werner Ryseliniä Tampereen Schindlerinä, koska hän hankki työntekijöitä Lokomolle Kalevankankaan vankileiriltä Tampereen valloituksen jälkeen keväällä 1918. Valitettavasti Lepola ei kerro kovinkaan tarkasti lähteitään. Onneksi myös Yrjö Raevuori muistelmassaan (1960) ja Mikä Törmä Lokomon historiassaan (2015) ovat kuvanneet samoja tapahtumia.

Ryselin sai Raevuoren mukaan vankileiriltä toistasataa työntekijää, koska Lokomon toiminta oli tärkeää mm. armeijan tykkien

korjaamisen kannalta. Monet entiset Lokomon ammattimiehet olivat joutuneet vangiksi. Alkuvaiheessa työssä käytiin vankileiriltä käsin. Sitten konehallin pukuhuone muutettiin vankien asuutilaksi. Lopulta tilanne normalisoitui ja töissä päästiin käymään kotoa käsin. Pääsy töihin pelasti monen hengen, koska vankileirillä menetyksen riski oli suuri. Tampereen vankileirillä kuoli Sotasurmatietokannan mukaan nälkään 310 vankia ja sairauksiin menehtyi peräti 809 vankia. Alkuvaiheessa monia oli vangittuna aiheetta ja myös ns. vähäisemmistä rikkeistä. Vankien suuren määrän vuoksi

Insinööri Werner Ryselin, kuva vuodelta 1921

Kuva
Mika Törmän kirja

tutkinat kestivät niin pitkään, että monet ehtivät vankileirin vaikeissa oloissa menehtyä ennen vapautumistaan.

Nähtävästi Ryselin ei ollut ainut tehtaanojohtaja, joka sai työntekijöitä vankileiriltä, mutta hän oli varmaankin yksi innokkaimmista. Kun häneltä kysyttiin, miksi hänen haluamiensa työntekijöiden listalla on niin monia naisia, hän vastasi, että hänen on syötettävä aamusta lähtien heidän nälässä pitämiään vankeja. Lepola esittää, että ”Ryselin haki työntekijöitä vankilasta useita satoja ja pelasti näin suuren määrän ihmisiä kuolemasta vankileirillä teloituksiin, nälkään ja tauteihin.” Lepolan mukaan Ryselin myös laajensi Lokomon tuotevalikoimaa saadakseen enemmän työntekijöitä pois vankileiriltä.

Ryselinin innokkuutta asiaansa kuvaa hyvin Raevuoren kuvaama tilanne, kun ”toukokuun puolella lähenei kevättoukujen ja kylvöjen aika. Tehtaanojohtaja kävi silloin useaan otteeseen komendantinvirastossa vaatimassa, että kaikki maatyömiehet oli ilman muuta päästettävä vapaiksi maanviljelystöitä suorittamaan ja suotöihin. Ei niin ollen enää kysymys vain hänen johtamansa tehtaan työmiehistä.” Erään kerran hän kävi taas kiivaasti moittimassa komendanttia ja siviilipäällikköä, siitä ettei hänen vaatimiaan vankeja päästetty vapaaksi. ”Hän julisti sotilasviranomaiset yhtä suuriksi rikollisiksi ja yhtä vaarallisiksi maan vapaudelle ja järjestyksen palauttamiselle kuin punakaartilaiset, jotka olivat viholliseen yhtyneet.” Raevuoren mukaan tällöin oli virastossa kuitenkin ”mitta täysi”. Piiripääl-

likkö määräsi vartijat heittämään insinöörin kadulle. ”Kehoitusta ei kuitenkaan kirjaimellisesti noudatettu, mutta tehtaanojohtaja sai kuulla mitä muutakin hänelle seuraisi, ellei hän hillinnyt kieltään. Mutta se olikin sitten hänen viimeinen käyntinsä virastossa.” Siinä mielessä Ryselin oli oikealla asialla, että maassa vallitsi pula elintarvikkeista. Lokomon historian mukaan ”lokomolaista maataloutta harjoitettiin Partolan kartanossa ja Lakalaivasta vuokrauilla maa-alueilla sekä Lokomon omilla tehtaan ympärillä olevilla mailla. Maatalouden kehittämistä varten palkattiin agronomi ja maatalousvouti. Lehmiä oli 40 ja hevosia 14.”

Lokomon tehdasalue
Tampereen Hatanpäällä

Lähde
www.pyynikinlinna.fi

Werner Ryselinin elämänvaiheista

Hän pääsi ylioppilaaksi 1890 Oulun yksityislyseosta ja valmistui insinööriksi 1894. Tämän jälkeen hän työskenteli höyryveturitehtailla Sveitsissä ja Saksassa 1894–1896. Ryselin toimi piirtäjänä rautatiehallituksessa 1896–1898 ja oli sitten yksityisen Porvoon radan liikennepäällikkönä 1898 ja Tampereen pellava- ja rautateollisuus Oy:n konepajan veturiosaston teknillisenä johtajana 1899–1915. Hän oli mukana perustamassa vuonna 1915 Tampereelle Lokomon konepajaa ja hän oli Lokomon toimitusjohtajana 1915–1923. Viimeksi Ryselin oli valtionrautateiden Pasilan konepajan yli-insinöörinä 1923–1932.

Ryselin oli myös perustamassa vuonna 1925 Ivalojoen Oy:tä joka harjoitti kullankaivuuta Lapissa Ivalojoen Ritakoskella, Hangasojan Kuivakurulla ja Sotajoen Suupankilla. Vähäiset löydetyt kultamäärät, yhtiön omistajien erimielisyydet ja riidat toisen alueella kullankaivuuta harjoittaneen yhtiön Lapin Kulta Oy:n johtivat lopulta siihen, että yhtiö purettiin marraskuussa 1927.

Lokomon tehdas

Lokomon perustajia olivat insinöörit Werner Ryselin ja Jalmar Castrén sekä professori J. J. Karvonen. Heidän lisäksi perustajiin kuului myös useita tamperelaisia liikemiehiä, muun muassa kenkätehtailija Emil Aaltonen. Werner Ryselin oli aikaisemmin toiminut Tampellan konepajan veturiosaston johtajana Tampereella. Lokomo perustettiin Tampellan kilpailijaksi valmistamaan vetureita. Vetureiden vähäisen kysynnän takia yhtiö ryhtyi valmistamaan muitakin tuotteita, kuten esimerkiksi kirkonkelloja, alasimia, laivojen potku-

reita, ankkureita, betonimyllyjä, tiejyriä ja murskaimia. Vuonna 1926 valtaosa Lokomon osakekannasta siirtyi Emil Aaltosen omistukseen. Lokomon osti vuonna 1970 Rauma-Repola Oy. Sieltä Lokomon tehtaot siirtyivät ensin Rauma Oy:lle ja edelleen Rauman ja Valmetin fuusiossa syntyneelle Metso Oyj:lle.

Werner Ryselinin sukujuuret

Gustaf Werner Ryselin syntyi 22. heinäkuuta 1870 Oulussa ja kuoli 31. joulukuuta 1939 Järvenpäässä. Ryselinin vanhemmat olivat merikapteeni, kauppias Johan Gustaf Ryselin (1822-1894) ja Elisabet Manninen (1828-1914). Isän suku oli vanhaa oululaista merenkävijäsukua. Suvun alkuperäinen nimi oli Rysä. Wernerin äiti Elisabet Manninen oli kotoisin Kalajoelta.

Ryselin oli naimisissa Emma von Schantzin (1876–1969) kanssa. Emma kuului Ruotsissa aateloituun von Schantzin aatellissukuun. Suku oli alun perin kotoisin Saksasta. Emma von Schantzin isä oli valtioneuvos Fabian Wilhelm von Schantz (1839-1910) ja äiti Gerda Ottilia Andersson (1851-1920). Werner Ryselinillä ja Emma von Schantzilla oli viisi lasta: Johan Wilhelm (1902-1982), Märtha Maria Elisabeth (1906-1981), Irma Gerda Emilia (1909-1990) sekä Aili ja Eino.

Gerda Ryselin oli tunnettu näyttelijätär. Gerda Ryselin oli ope-rettitähtenä Svenska Teaternissa. Hän siirtyi myöhemmin Suomen Kansallisteatteriin. Hän näytteli myös muutamassa suomalaisessa elokuvassa. Tunnetuimman roolinsa hän teki todennäköisesti paronittarena elokuvassa Täällä Pohjantähden alla (1968). Hän sai Pro Finlandia -mitalin 1957 ansiotuneesta näyttelijätyöstä.

Lähteitä:

Lauri Lepola: Rohkeat punatyöt Tampereella 1918. Maaseudun maisema- ja kulttuuriperinne ry. 2013. Nokia. 239s.

Yrjö Raevuori: Kaupungin kohtalokas kevät ja kesä. WSOY 1960. 172s.

Mika Törmä: Lokomo. 100 vuotta konepaja- ja terästeollisuutta. Metso 2015. 232s.

Suomen sotaturmat 1914-1922. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>

Gerda Ryselin vuonna 1957

Kuva: Ateljé Rembrandt

“Omia miehiä ollaan”

Sovinnon ja eheyden luomista Hämeenkyrössä
keväällä ja kesällä 1918

Jouni Koskela

Virallinen historiankirjoitus käyttää nykyisin vuoden 1918 sodasta nimeä sisällissota. Kuulun niihin, jotka kertovat ja kirjoittavat vapaussodasta. Juuri itsenäistynyt Suomi irtaantui Venäjältä sekä taisteli vapaudestaan niin kappanaa kukistaessaan kuin venäläisiä sotilaita pois maasta ajaessaan. Vuonna 1920 Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä solmittu Tarton rauhansopimus korostaa samoin vapaussodan luonnetta, sillä kansalaissodassa ei solmita valtioiden välistä rauhaa.

Tämä tarina kertoo keväästä ja kesästä 1918 Hämeenkyrön Kaipion ja Kuustenlatvan kylissä, jotka muodostivat Kaipion kansakoulun koulupiirin. Punaiset olivat esikuntansa päätöksellä sulkeneet koulun 13.2.1918. Huhtikuun lopussa koulunkäynti taas jatkui. Kesäkuun viimeisenä päivänä koululla pidettiin merkittävä sovintoa ja eheyttä edistänyt kokous.

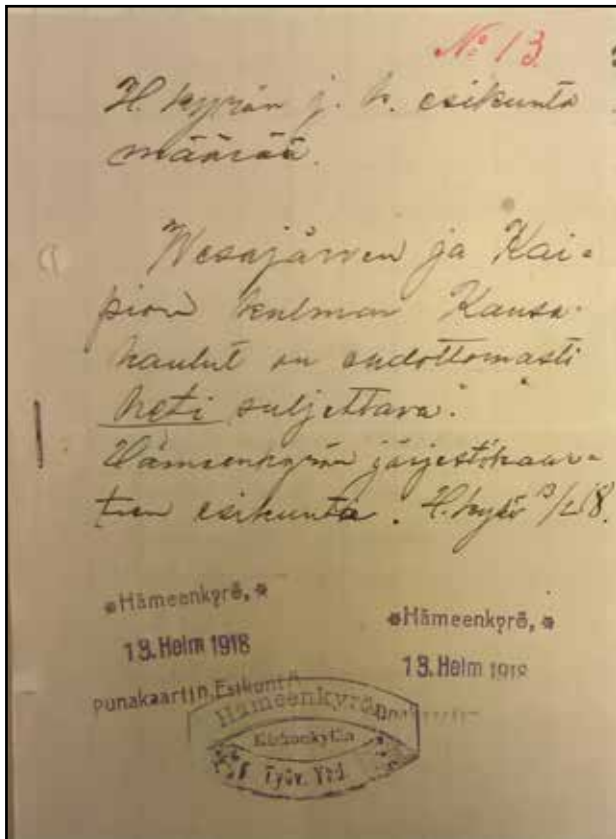
Otsikon mukainen ”omia miehiä ollaan” oli erityisesti valkoisten käyttämä sanonta, kun ei ollut käsisvarsinauhaa tai muuta todistetta, millä vakuuttaa puolensa. Hämeenkyrössä sanonta konkretisoitui 24.3.1918, kun 10 päivää kestäneet Mannanmäen taistelut loppuivat, ja kun punainen hallinto pitäjässä päättyi.

Valkoisten joukkoja Satakunnan rintamalla johti ruotsalainen eversti Ernst Linder. Kun taistelut jatkuivat ja valkoisten eteneminen pysähtyi Ikaalisten ja Hämeenkyrön rajalla, niin valkoisten ylipäällikkö, kenraali C.G.E. Mannerheim määräsi toisen ruotsalaiseverstin Harald Hjalmarsonin joukkoineen Linderin avuksi. Hjalmarson johti Hämeen ryhmän Virtain osastoa. Hän oli miehineen 21.3. jo Tampereen porteilla Nurmi-Sorilassa, mistä hän joutui lähtemään Näsijärven yli Länsi-Teiskon kautta Viljakkalaan. Siellä Hjalmarsonin joukot löivät punaiset. Tämä johti punaisten luopumiseen myös Kyröskoskesta, jota kutsuttiin ”toiseksi Vilppulaksi”. Pakenevat punaiset kertoivat mennessään pitäjäläisille, että ”rinta puhkes”, jolla he tarkoittivat Mannanmäen asemien menettämistä.

Everstit Linder ja Hjalmarson tapasivat Kyröskoskella. Silloin alkoi valkoisten joukkojen kokoaminen ja uuden hallinnon järjestäminen: kutsuntojen toimittaminen, suojeluskunnan vartiostojen asettaminen kyliin, pitäjään jääneiden punaisten ilmoittautuminen, pidättäminen, aseiden luovuttaminen, osin vapauttaminen tai pakotyöhön määrääminen, oikeuden jakaminen, tuomitseminen.

Hämeenkyrön suojeluskunnan varapäällikkönä ja pitäjän komendanttina toimi Linderin joukoissa joukko-osaston päällikkönä ja esikuntapäällikön apulaisena palvelut luutnantti, Hämeenkyrön kunnan eläinlääkäri Gotthelm Klenberg. Maaliskuun lopulla hän sai nopeasti ylennyksen jo everstiluutnantiksi. Elokuussa 1918 Klenberg siirtyi 3. divisioonan palvelukseen eläinlääkäriksi. Hänestä tuli myöhemmin puolustusvoimien ylieläinlääkäri ja Suomen ensimmäinen eläinlääkintäkenraalimajuri. Hänellä oli kaksi poikaa Bo ja Jan, jotka molemmat toimivat aikanaan Suomen merivoimien komentajina. Vuosina 1990-1994 Jan Klenberg toimi puolustusvoimien komentajana.

Kun Linder ja Hjalmarson lähtivät kohti Tamperetta, oli joukkojen kuljettamista varten saatava runsaasti hevosia, rekiä ja hevosmiehiä. Pelkästään Mannanmäen taistelujen päättymistä seuranneena päivänä Hämeenkyröstä otettiin palvelukseen 504 hevosta miehineen. Miesten tuli ottaa mukaan itselleen ja hevoselle kahden päivän ruoka ja varautua vähintään kahden viikon palvelukseen. Näissä valkoisten joukoissa olivat myös äitini isä Vihtori Pirttijärvi (1891-1961) ja vaimoni isän isä Iivari Viilo (1875-1952).

Talvella 1918 Hämeenkyrö oli punaisten vallassa. Punakaartin esikunta sulki muun muassa Kaipion kansakoulun.

Kuva Jouni Koskela

En ole löytänyt dokumentteja Vihtorin ja Iivarin sotareissusta Tampereelle, mutta suullista tietoa on säilynyt. Molemmat miehet olivat valkoisten huoltoajossa Raholan kartanossa, mikä sijaitsi Pirkkalassa, nykyisellä Länsi-Tampereella. He ajoivat huoltoajojia myös Pyhäjärven jään yli kaupungin puolelle. Vielä 1950-luvun lopulla mummulassani oli Vihtorin Tampereella käyttämä reki, jonka sivulaudoissa oli luodinreikiä.

Tampereen valtauksen jälkeen sota jatkui vielä toukokuun alkupäiviin saakka. Kenraali Mannerheim osoitti voiton paraatin päiväkäskyssään 16.5. Helsingissä kiitoksensa erityisesti johtamalleen armeijalle, mutta myös kaikille, jotka olivat armeijaa avustaneet vapautustyössä. Sitä en tiedä, miten nuo kiitokset tavoittivat isoisämme, sillä he eivät tietävästi olleet Helsingissä.

Punaisia joutui vankileireille noin 80 000. Leireillä olot olivat kurjat.

Itsenäisen Suomen ensimmäinen kesä oli meneillään, kun senaatti antoi 28.6. määräyksen, että luotettavat valkoiset voivat lähteä vapauttamaan vaarattomina pidettyjä punavankeja. Siihen tarvittiin kuitenkin pitäjän suojeluskunnan esikunnalta lupa.

Kesäkuun viimeisenä päivänä Kaipion ja Kuustenlatvan suojeluvartiostot pitivät yhteisen kokouksen, jonka puheenjohtajana toimi kauppias, puuseppä Mikko Mäkinen (1870-1949) ja sihteerinä Kaipion koulun opettaja Artturi Rajala (1890-1974). Mäkinen oli Kaipion koulun johtokunnan puheenjohtaja, jonka Hämeenkyrön suojeluskunnan päällikkö, maanviljelijä Jalmari Raipala oli tituleerannut ”Kuustenlatvan korvenkuninkaaksi”. Rajala oli tullut Kaipioon Somerolta neljä vuotta aikaisemmin.

Yhteisessä kokouksessa paikalla oli 23 kylien miestä. He olivat järjestäytyneitä toimintaa kunnioit-

taneita ja yhteisiä asioita hoitaneita miehiä. Osa heistä oli aktiivisia suojeluskuntalaisia, osa puolueettomia uuden valkoisen hallinnon kannattajia. He eivät kantaneet kaunaa siitä, että punakaarti oli syyllistynyt muun muassa oman koulun sulkemiseen.

Tuo kokous listasi poishaettavaiksi 11 vankia Lahden ja kolme Hämeenlinnan punavankileireiltä. Kokouksessa päätettiin, että kukin vanki saa osaltaan korvata hakijain vaivat ja kulut. Olen nimittänyt nimilistan Rajalan-Mäkisen listaksi, koska he johtivat kokousta, ja koska heidät valittiin hakijoiksi. Hämeenkyrön suojeluskunnan esikunta piti kokouksensa kolme päivää myöhemmin. Esikunta päätti antaa valtakirjat tuoda Lahdesta ja Hämeenlinnasta vankeja. Pyyntöjä ja nimiä ei ole esikunnan pöytäkirjaan eritelty eikä kirjattu. Pyyntöjä tuli luultavasti runsaasti eri puolilta pitäjää.

Kaipion ja Kuustenlatvan suo-
jelusvartiostojen alkuperäisessä
pöytäkirjassa ovat nuo 14 puna-
vankia nimeltä mainittu. Jou-
kossa on monia minulle tuttuja
syntymäkotikyläni nimiä. Yhden
miehistä opin tuntemaan hyvin.
Useasti pikkupoikana kävin hänen
tuvassaan häntä tervehtimässä.
Hän oli Väinö Juusela (1891-
1974), jonka vankeus kesti 78
päivää.

Vajaa kolme vuotta kului tuo-
mari Onni Heinonkosken allekir-
joittamasta Juuselan vapautus-
päätöksestä siihen, kun kihlapari
Väinö Juusela ja Hilda Pirttijärvi
(1899-1925) julkaisi kihlajaisil-

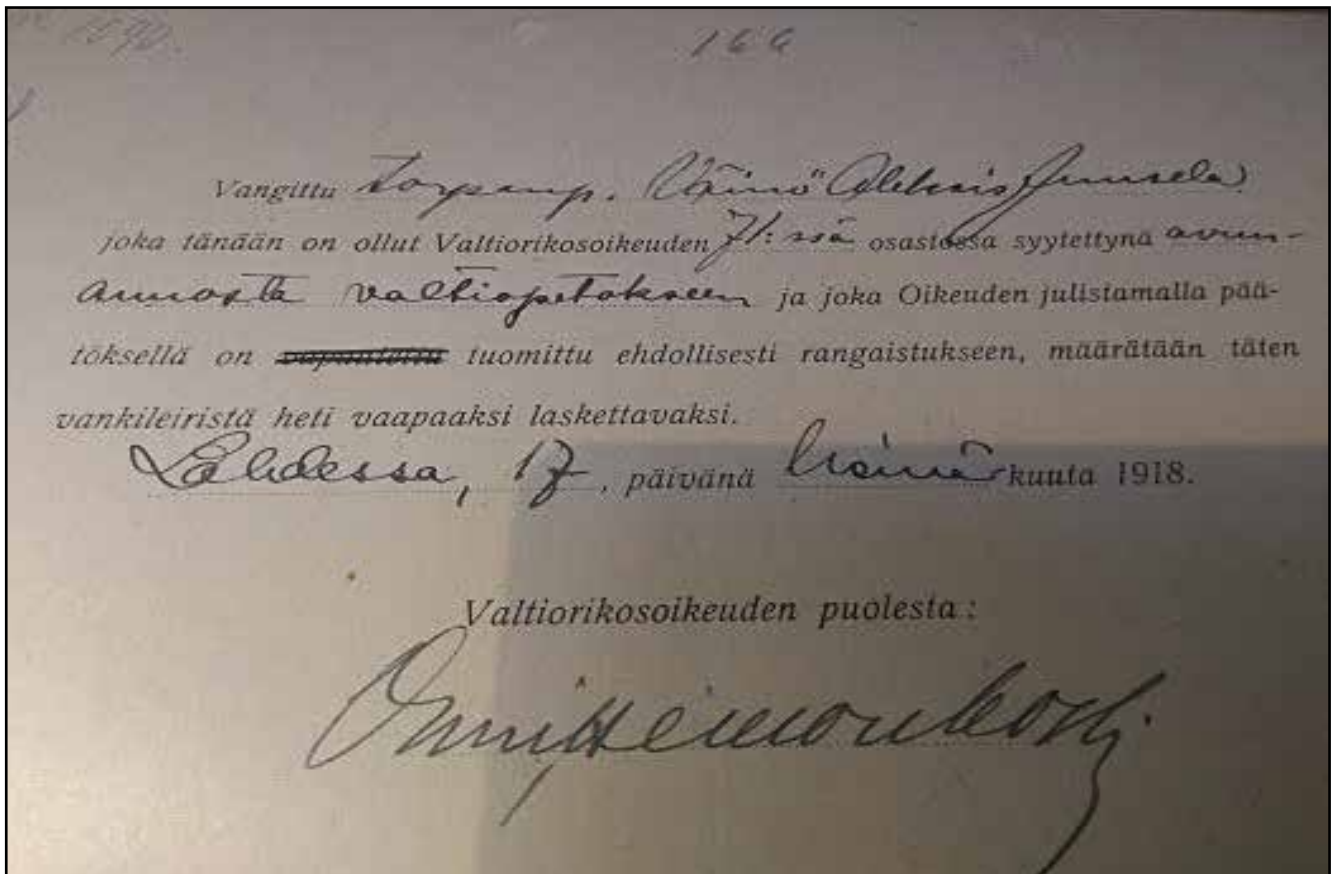
moituksensa vahvasti porvarillisen
Aamulehden etusivulla. Hilda
oli Vihtori Pirttijärven sisar eli
äitini täti, josta tuli Juuselan talon
emäntä.

Väinö Juuselasta tuli vankileiriltä
hakijansa Artturi Rajalan läheinen
luottamushenkilö muun muas-
sa Rajalan johtamiin Kaipion
osuuskassaan, Hämeenkyrön länti-
seen pienviljelijäyhdistykseen ja
Kaipion kulman kirjastoseuraan.

Suojelusvartiostojen pitämän
kokouksen pöytäkirjassa oli viisi
nimeä yliviivattu. Miksi? Luulin
ensin, että he olivat niitä vankeja,
joille suojeluskunnan esikunta ei
antanut valtakirjaa poishakemi-

seen. Ainakin kahden heistä
tiedän olleen punakaartissa taval-
lista hevosmiestä huomattavasti
suuremmassa roolissa. Tämä
arvaukseni on kuitenkin osoittau-
nutun vääräksi, sillä kansallisarkis-
tossa olevien Lahden sotavankilei-
rin asiakirjojen mukaan ainakin
kaksi yliviivatuista pääsi vapaaksi
heinäkuussa.

Kolme listalla ollutta ehti kuolla
vankileireillä ennenkuin heitä
päästiin hakemaan. Näillä tiedoilla
olen päätenyt siihen, että Rajala
ja Mäkinen hakivat heinäkuussa
1918 vapautteen 8-11 punavankia
Lahdesta ja Hämeenlinnasta.

Väinö Juuselan saama vapautuspäätös punavankileiriltä Lahdesta 17.7.1918.

Kuva Jouni Koskela

Kihlajaisilmoitus Aamulehden etusivulla 15.6.1921.

Kuva Jouni Koskela

Heinäkuussa virallisesti vapautettuja punaisia oli paljon. Armahtamisia ja vapauttamisia tapahtui runsaasti jo heti vallan vaihduttua ilman viranomaisprosesseja. Noista ajoista Hämeenkyrössä kirjoittaneen Matti Lähteenmäen mukaan rauhallisimmat punaiset, jotka katsottiin vaarattomiksi, laskettiin heti vapaiksi.

Hämeenkyrössä on monia juttuja säilynyt jälkipolville punaisten päästämisestä ilman rangaistusta maaliskuun lopussa. Tässä on yksi niistä. Suojeluskunnan päälliköllä Jalmary Raipalalla oli Kuustenlatvalla iso Humpin torppa, missä oli erittäin ruma ja karvainen renki. Renki oli ollut punakaartissa vartiomiehenä kiväärin kanssa Kuustenlatvan ristillä. Kun valkoiset määräsivät kaikki punaisten puolella olleet ilmoittautumaan esikuntaan Raipalan talossa ja luovuttamaan aseet, niin renkikin meni. Raipala oli armahtanut hänet sanomalla: ”Vai on ne sullekin kiväärin antanu. Mutta kyllä sua olis muutenkin pelääty. Pistä nyt se pyssys tuohon ja me sinne Humpille töihin.”

Myöhemmin vuoden 1918 lopussa ja seuraavan vuoden alussa, kun melko koviakin tuomioita valtiirikosoikeudessa saaneita alettiin päästää ehdonlaiseen vapauteen, niin Hämeenkyrön isännät - myös Kaipiosta ja Kuustenlatvalta - hakivat tuomittuja alaisiaan ja kyläläisiään eri vankileireiltä.

Lähteitä

Kansallisarkisto:

Hämeenkyrön suojeluskunnan asiakirjoja

Kaipion ja Kuustenlatvan suojeluvartiostojen pöytäkirja 30.6.1918, 3. divisioonan aineistoja 1918-1919

Lahden ja Hämeenlinnan sotavankileirien aineistoja

Hämeenkyrön kunnan arkisto:

Kaipion kansakoulun asiakirjoja

Kirjat:

Hjalmarson Harald: Sotamuistoni Suomesta, WSOY, suomeksi v. 1920

Hämeenkyrön Lions Clubin kirja
Ei yhrel laron kohralla paljo sara, 1987

Linder Ernst: Muistelmia Suomen vapaussodasta, Otava, suomeksi v. 1921

Linder Ernst: Kuudentoista vuoden takaa, Otava, suomeksi v. 1936

Lähtenmäki Matti: Hämeenkyrön suojeluskunta 15.9.1917-31.12.1930 : Mannanmäen taistelut ja niissä kaatuneet vapaussoturit, 1938

Raholan kaupunginosakirja Katajan ja kiven kansaa (Tuija Lundelin), 2004

Muuta kirjallista aineistoa:

Opettaja Salomon Liljan tekstikokoelma vuodelta 1919: Punakapina Pirkkalassa 1918

Ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäsky 16.5.1918 (Vapaussoturi-lehti 2/2018)

Muuta:

Omaa sukuaineistoa (Koskela, Pirttijärvi, Viilo)

Jouni Koskela on v. 1958 Hämeenkyrössä syntynyt, Tampereella asuva historian harrastaja, joka on julkaissut useita historiallisia romaaneja. Hän on koulutukseltaan hallintonotaari ja hallintotieteiden maisteri, joka työskentelee Pirkanmaan liitossa maakunnan edunvalvontapäällikkönä.

Suomen hevonen talvisodassa Ropon tarina

Anja Salovaara

Suomenhevonen on hevosrotu, jolla on sekä ratsu- että työhevosominaisuuksia. Se on ainoa täysin Suomessa kehitetty hevosrotu.

Rodun kantakirja perustettiin 6.9.1907, joten tänä vuonna, kun Suomi juhlii 100-vuotisjuhlavuottaan, Suomenhevonen viettää 110-vuotisjuhlavuottaan 6.9.2017, joka on myös liputuspäivä.

Suomi oli ennen talvisotaa maatalousvaltainen maa, jossa hevonen oli sekä maa- että metsätaloudessa välttämätön apu. Vuonna 1939 talvisodan sytyttyä maassamme oli 318 000 täysi-ikäistä ja 60 000 alle kolme-vuotiasta hevosta.

Hevoset olivat rodultaan suomenhevosiä, jotka olivat tottuneet hyvin maamme erikoisolosuhteisiin, kuten ankaraan talveen. Sodan alkaessa todettiin sotakelpoisiksi yli 173 000 hevosta.

Puolustusvoimien omistuksessa oli talvisodan alkaessa 5 000 hevosta, joten loput hevosista tuli ottaa pakollisilla hevosotoilla. Syksyllä 1939 otettiinkin puolustusvoimille siviiliyhteiskunnasta 60 000 hevosta ja sodan aikana vielä 12 000 lisää.

Talvisodan aikana menehtyi 7 200 hevosta, joista 4 000 vihollistullessa. Hevosten merkitys oli sekä tal-

vi- että jatkosodassa armeijamme liikkuvuudelle täysin ratkaiseva. Hevoset olivat sodassa kaluston, ampumatarvikkeiden, muonan, kenttäkeittiöiden ja raskasaseyksiköissä aseiden kuljetusta varten ja suuri osa hevosista oli rehun kuljetuksessa. Kenttätykistöissä hevoset vetivät tykkejä - yhtä raskasta patteristoa lukuun ottamatta. Raskasta tykkiä vetämään tarvittiin kahdeksan hevosta.

Suomen armeijan sotasaaliina saamien venäläisten hevosten suuri määrä uhkasi suomenhevosen rotupuhtautta: monet venäläishevoset olivat oriita, eikä juuri voitu estää antamasta niiden sekaantua suomenhevosiin.

Käytännön ja poliittisista syistä Neuvostoliitto ei suostunut ottamaan omia hevosiaan takaisin osana Suomen valtavia sotakorvauksia. Mutta suomenhevoset kuitenkin kelpasivat maksuksi, ja vuosina 1947 ja 1948 Venäjälle vietiin yhteensä 18 000 suomenhevosta. Parhaita yksilöitä ei tarjottu ja aikalaistodistajien mukaan moni komea, mutta muuten kelvoton eläin päätyi Venäjälle.

Suomalainen sotilas tunsu suoranaista aseveljeyttä mukana olleita hevosia kohtaan. Hevosia pidettiin tavallaan sodan sijaiskärsijöinä ja niistä pidettiin mahdollisimman

hyvää huolta. Myös kotijoukot muistivat rintamalla ollutta hevostaan sekä hevosmiestä, jos vain suinkin hevosen sijaintipaikka oli tiedossa.

Hevosen kuulumisia kerrottiin usein myös kotirintaman suuntaan. Hevonen oli monelle rakas ystävä sodan keskellä ja siihen saatettiin kiintyä kovastikin. Monille tutun hevosen ampuminen oli vaikeampi paikka kuin vihollisen ampuminen.

Hevosen hoidosta ja ensiavusta vastasi ensisijaisesti ajomies. Sodan aikana oli tärkeää ennaltaehkäistä mahdollisia vammoja ja sairauksia. Hevosten hyvinvoinnin turvaamisessa ajomiehiä auttoivat kengittäjät ja eläinlääkärit opastamalla kuormien kokoaamisessa, varusteiden sovituksessa sekä rehustuksessa. Tässä myös hevosten ajomiehille ja hoitajille kehittyi tietotaitoa hevosten muusta hoidosta.

Isäni, Eino Hietala palveli talvisodassa 6. eläinlääkärikomppaniassa ja se oli sodan jälkeen kotipaikkakunnallani Kuhmalahdella yleisesti tiedossa. Muistan, kun sodan jälkeen häntä tultiin usein hakemaan avuksi, kun hevonen oli sairastunut, koska aina ei ollut mahdollista saada eläinlääkäriä paikalle.

Sotilas syöttämässä hevosia kaurapellolla.

Troitsan Kontu elokuva 1942.

Lähde SA-kuva

Äitini kotitalosta Kuhmalahden Tervaniemen Tapanilasta jouduttiin luovuttamaan Ropo-niminen hevonen sotaan.

Tätini Alma Särkikosken (1897 - 1992) jäämistöstä löytyi vasta hiljattain kaksi kirjettä, jotka hän oli saanut rintamalta Ropon ajomieheltä, Matti Suvannolta. Hän kirjoitti Alma-tädilleni Ropon kuulumisia näin:

Ensimmäinen kirje 1.2.1940:

Neiti Alma Särkikoski

Sydämelliset terveiseni Teille, ja paljon kiitoksia kauniista kirjeestänne ja paketista, jotka sain jo joku aika sitten. Ilmaisen tässä ensiksi syvimmän osanottoni veljenne kaatumisen johdosta. Jos kansamme on siellä sisärintamalla yksimielistä, on meidän aseveljien kesken yhteenkuuluvaisuuden tunne sitäkin suurempi.

Olette varmaan odottanut minulta

jonkinlaista tietoa. Mutta en ole ollut ennen tilaisuudessa kirjoittamaan, sillä tällä rintamanosalla on ollut ankarat taistelut ja meillä on ollut ajoja ja muutakin hommaa niin ettei ole paljon lepohetkiä ollut. Nyt on vähän rauhallisempaa. Ajelemme tykille ammuksia. Kerran olimme Ropon kanssa tiukassa paikassa, mutta selvisimme sentään kumpikin ilman naarmuakaan. Olemme Ropon kanssa molemmat yhtä rauhallisia ja kiintyneet kumpikin toisiinsa. Pääsemme luultavasti piakkoin vähän taaemmaksi lepäämään ja uudet miehet ja hevoset tulevat tilallemme.

Olen ennen vanhempieni kotona ajanut paljon hevosta, vaikka itselläni ei ole, sillä minulla on niin pieni tila, ettei kannata hevosta pitää. Olen syntyjään pohjalainen, mutta asun nyt Visuvedellä, Ruoveden pitäjässä, jossa omistan Tarjanteen rannalla pientä kappalletta tätä kallista isänmaatamme. Siellä olen raivannut pienet pellot

ja rakentanut kotiani muutaman vuoden ajan.

Mutta nyt kutsui nämä tehtävät tänne turvaamaan rauhaamme. Olen onnellisissa naimisissa ja kahden tytön isä, joista vanhempi on kulkenut alakoulua ja kykenee jo kirjoittelemaan minulle tänne. Nuorempi on neljän vuoden.

Arvelitte ettei Ropo enää kotiaan palaa. Minä taas uskon, että kyllä se vielä astelee kotipellollakin, vaikka nyt onkin näissä yhtä tärkeissä tehtävissä osaltaan viemässä suurta asiaamme voittoon. Pidän siitä huolta kuin omastani niin kauvan, kun minulla on ilo sitä hoitaa. Ilmoitan sinne teille, jos sattuisi jotain vahinkoa tulemaan. Siellä Hämeen sydämessä olette kai saaneet olla rauhassa vihollisen turmalinnuiltakin, niin kuin muultakin sodan melskeeltä.

Kiitoksia vain vielä siitä paketista. Kun en satu olemaan tupakkimies, annoin ne tupakat sellaisille, jotka

sitä kipeimmin tarvitsivat. Siitä täällä joillakin on joskus puutetta. Parhainta vointia vaan ja onnea ja siunausta teille kaikille siellä! Olkaa hyvä ja kirjoittakaa minulle joskus.

*Tkm. Matti Suvanto
I/KTR 3:n kol.*

Välirauha tehtiin 13.3.1940 ja Matti Suvanto on kirjoittanut Alma Särkikoskelle sen jälkeen toisen kirjeen.

Toinen kirje 27.3.1940:

Terveiseni taas täältä Karjalasta sinne Hämeen maille!

Ropo on säilynyt hengissä. Laihtunut se kyllä jonkin verran on. Meillä kun oli Summassa kovat ajat ja siihen aikaan oli vielä ne ankarat pakkaset, niin että hevosiin tuli pään tautia ja se vei jotkut hyvinkin heikoiksi. Ropossa ei kovin pahana ollut. On se varmaan hevosellekin kuin juhlaa kun pääsevät kotitänhuville ja saavat alkaa tutut työt toukopelloilla.

Kyllä Ropo on ollut niin uskollinen kaveri täällä minulle. Se tuntee minut jo kaukaa. Nyt se on sitten rauha. Vaikka se on toiselta puolen suuri helpotus ja huojennus, on se toisaalta raskas ankarine ehtoineen. Mutta asia on nyt se mikä se on. Ei siinä auta muu kuin lähteä tästä pisteestä mihin tämä onneton taistelu päättyi, rakentamaan mitä sota on hävittänyt. Monen kohdalle on sattunut korvaamattomia menetyksiä, niin kuin siellä teilläkin.

Mutta tämä sankarien muisto velvoittaa meitä seisomaan lujina paikallamme ja koettamaan kukin kohdaltamme nyt rakentaa ja tarpeen tullen taas puolustaa tätä kovia kokenutta maatamme.

Sillä emme voi muuta kun siunata niiden muistoa jotka kalleimpansa sen edestä ovat antaneet, tehdä työtä tulevien sukupolvien hyväksi toivossa, että heillä olisi onnellisempi aika elettävänä. Kai alkava kevät vähitellen poistaa tämän painostavan tunteen ja uusi elämä alkaa orastaa. En osaa sanoa koska täältä hevosia aletaan vapauttaa. Mutta siitä luultavasti aikanaan ilmoitetaan.

Kirjoitin vain tämän, että tiedätte siellä, että Ropo on elävien ilmoilla. Se on nähnyt Summan taistelulentät, Näykit, Huumolat, Säiniöt ja Viipurit y.m. ja aina on tehtävänsä suorittanut. En tiedä nyt muuta kuin toivotan vain hyvää ja onnellista kevättä ja kesää tämän ankaran talven jälkeen teille kaikille siellä vaikka en teitä tunnekaan.

*Tervehtien
Matti Suvanto*

Sisareni tytär on eläinlääkäri. Hän kertoi hevosen pään taudista näin:

“Pääntauti on streptokokin aiheuttama tulehdus, jossa tyypillisesti tulee ylempien hengitysteiden tulehduksen oireita. Leuanalusi-musolmukkeet turpoavat ja niihin tulee jopa paiseita. Tapauksia on ihan näinä päivinäkin Suomessa. Se on raju tauti, varsinkin jos tekee töitä pakkasessa sotarintamalla.”

Välirauha oli solmittu maaliskuussa 1940 ja aloitettiin hevosten kotiuttaminen huhtikuussa, sillä niitä tarvittiin kipeästi alkaviin kevään kylvötoihin. Näin Ropokin pääsi kovien sotakokemustensa jälkeen vielä takaisin tutuille kotipelloille Kuhmalahdelle Tervaniemen Tapanilaan. Ropon isäntä, Martti Särkikoski ei palannut sodasta kotiin. Hän kaatui 27-vuotiaana jo sodan alkuvaiheessa 16.12.1939.

Lähteet:

Suomalaiset hevoset sodassa
www.veteraanienperinto.fi

Matti Suvannon kirjeet.

Faktaruutu

Suomen vapauden ja tulevaisuuden pelastivat Suomen mies, nainen ja suomenhevonen.

Näin sanoo tietokirjailija, opetusneuvos Ilmari Ojala. Talvisotaa Ojala luonnehtii hevosvetoiseksi sodaksi. Esimerkiksi koko kenttätyökistön liikkuvuus oli hevosten varassa. Muuta veto-apua tuli jatkosodassa, kun suomalaiset saivat saksalaisilta moottorisoitua kalustoa, mutta suomenhevosta tarvittiin vielä jatkosodassa ja Lapin sodassakin.

Kaikki aselajien huollot tarvitsivat hevosta, jopa ilma- ja merivoimat.

Suomenhevonen oli rotuna ylivoimainen vaikeissa rintamaolosuhteissa, sillä sen kylmän ja nälän kestävyys oli aivan toista luokkaa lämminverisiin verrattuna.

Lähde:
Suomenhevosliitto.fi

Korillinen kaloja vaihdettiin häkilliseen heiniä

Kalatori ympäristöineen on Rauman keskiaikaisen kaupungin vanhinta osaa. Paikalla oli puukirkko jo 1200-luvulla. Torin kaakkoispuolella sijaitsevat 1400-luvulla rakennetun Pyhän Kolminaisuuden kirkon rauniot. Arkeologisten kaivausten perusteella on selvinnyt, että paikalla on sijainnut tori jo 1400-luvulla.

Torilla tapasivat kaupunkilaiset ja ympäristön asukkaat. Kalastajat vaihtoivat korillisen kaloja maanviljelijöiden häkilliseen heiniä. Rahaa ei ollut eikä sitä käytetty.

Vanha Rauma on pohjoismaiden laajin puukaupunkialue. Mutkittilevät kadut ja sokkeloiset korttelit kätkevät sisäänsä yli 600 rakennusta, satojen ihmisten kodit ja yli sata persoonallista putiikkia ja ravintolaa. Alue on 30 hehtaaria ja valittu 1991 UNESCO:n maailmanperintökohteeksi. Kuvassa yllä vuonna 1860 syntyneen Hjalmar Nortamon syntymäkoti. Kuva Markku Uusitalo.

Rafael Lönnström oli Lappeenrannassa 1892 syntynyt koneteknikko, joka työskenteli Pietarissa ase-tehtaan sytytinosa-stolla. Myöhemmin hän toimi oman ase-tehtaan johtajana. Rauma sekä Teresia ja Rafael Lönnströmin kotimuseo (vasemmalla) olivat Tamsuvun kevätretken tutustumiskohteina toukokuussa.

Teksti ja kuvat
Markku Uusitalo

Suku 2018

Markku Uusitalo

Valtakunnallinen Suku 2018 -tapahtuma keräsi maaliskuussa yli 1 300 henkilöä Tampereen Sampolaan kuuntelemaan sukututkimukseen liittyviä esitelmiä, keskustelemaan sukujuurista ja tapaamaan vanhoja tuttuja.

Alustuksissa käytiin monipuolisesti läpi niitä lähteitä, joista voi etsiä tietoja omien isovanhempien mahdollisesta osallistumisesta sadan vuoden takaisin tapahtumiin. Geneettisen sukututkimuksen aloittaminen ja tulosten tulkinta toistuivat kysymyksissä. Käytännön opastusta ja neuvoja sai kokeneilta sukututkijoilta koko viikonlopun ajan.

Geneettinen sukututkimus (yläkuva) kiinnosti. Sampolan salit täyttyivät ja olivat kovassa käytössä.

Raimo Vasara (oikealla) palkittiin sukututkimuksen ansiomitalilla.

Prof. Matti Lackman (vasemmalla) ja Genoksen päätoimittaja Heikki Vuorimies (yllä).

INFO-pisteellä Sara Lundén, Jouni Elomaa ja Tiina Miettinen (alla).

Syysretki 22.9.2018

Janakkalaan ja Lepaan kartanoon

Koulun penkiltä kartanoon

Lähtö klo 8 Keskustorin Vanhalta kirkolta ja paluu klo 18 samaan paikkaan.

Matkaamme suorinta tietä Janakkalaan Napialan Wanhalle koululle, jossa pääsemme vanhanaikaiselle oppitunnille. Ruokatuntikin (se paras tunti!) pidetään eli juodaan kahvit ja samalla voi katsella koulumuseota.

Koulusta etenemme torpparimuseoon Laurinmäelle, johon tutustumme oppaan johdolla.

Lopuksi matkaamme Lepaan kartanoon, jossa pääsemme kartanoelämän makuun. Siellä meitä odottaa lounaspöytä ja sen jälkeen opastettu kierros kartanossa ja sen puutarhassa. Tämän jälkeen joko kahvi + tilan kauppoihin tutustuminen tai opastus viininmaistelun

saloihin kartanon viinitilalla (kävelymatka n. 800 m)

Valinta kahvista tai viinin maistelusta tulee tehdä ilmoittautumisen yhteydessä.

Retken hinta

Seuran jäseniltä 60 e ja muilta 70 e. Jos osallistuu viinistatingiin, hinta on 65 e ja 75 e. Hintaan sisältyvät bussimatkat, opastukset sekä lounas ja kahvi/viinistating.

Ilmoittautuminen

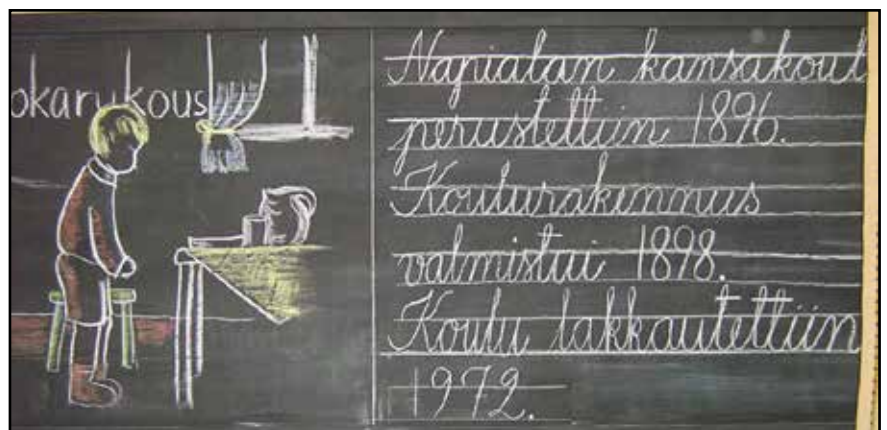
Ilmoittaudu osoitteessa www.tamsuku.fi/retkelle.html

Ilmoittautuessa kerro

Retkelle tulijoiden nimi/nimet, osoite, puhelinnumero ja sähköpostiosoite, oletko sinä ja mahdollinen seuralaisesi Tampereen seudun sukututkimusseuran jäseniä, ruokarajoitukset ja otatko kahvin vai viinin. Lasku retkestä lähetetään ennen matkaa kaikille sähköpostilla. Erillinen paperilasku vain pyydettyäessä.

Kotimaan retkelle ilmoittautumisesta

Ilmoittautuminen retkelle on sitova. Pakollisen esteen sattuessa ilmoittautuminen on heti peruttava ilmoittamalla peruutuksesta tuija.soini@tamsuku.fi tai tekstiviestillä 050 534 3882. Kotimaahan suuntautuvan retken voi perua viikkoa ennen lähtöä. jos retken peruu tämän jälkeen, seura perii puolet retken hinnasta.

Syyskausi 2018

Tampereen seudun sukututkimusseuran kaikille avoimet kokoontumiset Kulttuuritalo Laikussa osoitteessa Keskustori 4, Tampere. Seuran kirjasto on kokoontumisiltoina avoinna 3. kerroksen Mäkelän kabinetissa klo 17-18. Esitelmät pidetään toisen tai kolmannen kerroksen luentosalissa klo 18-20. Luentosali on varattu jo klo 17 alkaen tapaamisia ja vapaamuotoisia keskusteluita varten. Rakennuksen pohjoispuolen oven hissillä pääsee suoraan toiseen ja kolmanteen kerrokseen.

Esitelmäpäivät ja tiedossa olevat aiheet syyskaudella 2018. Katso tarkemmat ja jatkuvasti täydentyvät tiedot Tamsuvun nettisivulta osoitteesta www.tamsuku.fi

Tiistai 18.9 klo 18.00 Musiikkisali 3. kerros, Jorma Lappalainen: Metsäsuomalaiset.

Tiistai 2.10. klo 18.00 Luentosali 2. kerros, Riikka Piironen: Geni - yhteinen sukupuu.

Tiistai 16.10. klo 18.00 Luentosali 2 kerros, Ira Vihreälehto: Kadonneiden sukulaisten jäljillä.

Tiistai 30.10. klo 18.00 Luentosali 2. kerros, alustaja ja aihe varmistuvat myöhemmin, katso www.tamsuku.fi

Tiistai 13.11. klo 18.00 Luentosali 2. kerros, sukuesittelyssä Palttu-Lohjelm-suku.

Tiistai 27.11. klo 18.00 Luentosali 2. kerros, alustaja ja aihe varmistuvat myöhemmin, katso www.tamsuku.fi

Miten aloitan sukututkimuksen tai etsin kadonneen sukulaisen? Tule kysymään ja keskustelemaan.

Tampereen seudun sukututkimusseura järjestää kaikille kiinnostuneille avoimen infotilaisuuden sukututkimuksesta. Tule kysymään miten aloittaa sukututkimus tai selvittää esivanhempien elämän mielenkiintoiset vaiheet. Tilaisuus rakentuu osallistujien kysymyksille, keskustelulle ja asiantuntijoiden vastauksille.

Infotilaisuus sukututkimuksesta tiistaina 20.11.2018 klo 17-19 Kulttuuritalo Laikun 3. kerroksen Mäkelän kabinetissa.

Orpana 2/2018

Sisällysluettelo

- 2 Tamsuvun yhteystiedot**
- 3 Puheenjohtajan palsta**
- 4 Kuopio helmikuussa 1918**
- 12 Agitaattori Tuomas Hyrskymurto**
- 19 Nattarin isännän viesti valkoisten voitosta**
- 23 Elämä päättyi Lahden vankileirille**
- 25 Werner Ryselin – Tampereen Schindler?**
- 28 ”Omia miehiä ollaan”**
- 32 Suomen hevonen – Ropon tarina**
- 35 Seuran kevätretki tehtiin Raumalle**
- 36 Suku 2018 -tapahtuma Tampereella**
- 38 Syysretki**
- 39 Syyskausi 2018**